

nemilosti, nije bila dostupna ni u knjižnicama. Pretisnuta je doduše u Njemačkoj u izdavačkome poduzeću Liber Croaticus Verlag, Mainz, 1977., ali je malo primjeraka dospjelo u domovinu. U slobodnoj Hrvatskoj prof. Guberina nije dopustio da cijelu knjigu izdamo u pretisku. Ima za to razloga, jer je rječnik podosta slabiji od uvodnoga dijela. I u uvodnome dijelu ima pojedinosti koje su bile sporne i u vrijeme kad je studija izašla, a neke je obezvrijedio kasniji razvoj, ali to su većinom sitnice koje nimalo ne umanjuju vrijednost cjeline. No da ni one ne bi unijele zabunu, u idućem ću se broju osvrnuti na takva mjesta nastojeći da istaknem one vrijednosti koje su i danas neobično važne.

Stjepan Babić

ZAŠTO MOŽEMO GOVORITI O POSEBNOM HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU?*

Dr. Petar Guberina

A. Lingvistički dokazi.

1. Povijest jezika (*dijahronija*) i današnje stanje jezika (*sinhronija*). Jezik možemo proučavati na dva načina: s gledišta povijesti jezika (*dijahronički*) i s gledišta današnjega stanja jezika (*sinhronički*). *F. de Saussure*, glasoviti švicarski lingvist (1857. do 1913.) prvi je iznio lingvističko načelo *dijahronije* i *sinhronije*, koje je kasnije dalo dobre rezultate u nauci o jeziku uopće, a osvijetlilo je logičku i stilističku strukturu mnogih jezika u njihovu pojedinom stupnju razvoja. Primjena toga načela napose je korisna, kad proučavamo jezik u času, kad ga govorimo i osjećamo. Svaki stupanj jezičnog razvoja rezultat je povijesnog zbivanja, ali ne smijemo poistovjetiti sadašnji stupanj jezika s jezičnim stanjem, recimo, pred sto godina, jer su u toku zadnjih pedeset, dvadeset ili deset godina mogle nastati goleme promjene. Zato možemo svaki stupanj jezika proučavati u statičkom i dinamičkom momentu: kakav je danas kao rezultat vremenskog zbivanja do sadašnjeg časa, i kakav je bio u pojedinom vremenskom razdoblju, kao rezultat vremenskog zbivanja prije toga vremena. Ta se dva gledišta ne smiju nikad miješati. Znamo naime, da je povijesni razvoj jezika često u sukobu s današnjim stanjem jezika: jezik

* Doslovce, osim na jednome mjestu, prenesena Lingvistička rasprava o hrvatskom književnom jeziku dr. Petra Guberine iz 1. dijela knjige Petar Guberina i Kruno Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, MH, Zagreb, 1940.

se razvija, riječi tokom vremena mijenjaju svoje značenje, glasovni zakoni imaju različite smjerove, pa od jednog istog korijena, od jednog istog glasa stvaraju se riječi u različitim jezicima s različitim značenjem. Od jednog jezika možemo tokom vremena dobiti deset drugih. Tako na primjer latinska riječ *patrem* dala je u francuskom *père*, a u talijanskom *padre*. Sa stanovišta povijesti jezika jedna i druga riječ imale su istovjetan oblik. Danas nitko ne pomišlja, da bi *père* i *padre* stavio u isti jezik. Španjolska riječ *hecho* (lat. *factum*) s gledišta povijesti jezika uključuje i oblik *feito*, koju nalazimo danas u portugalskom jeziku. To znači, da se nekoć moglo govoriti o istovjetnosti te riječi u španjolskom i portugalskom. Ali koji će Španjolac misliti, da španjolska riječ *hecho* uključuje današnji portugalski oblik *feito*. U mnogo slučajeva španjolski je jezik razvio dalje glasove i oblike, koji su nekoć bili zajednički španjolskom i portugalskom jeziku; ali danas svaki Portugalac i svaki Španjolac osjeća, da govori svojim posebnim jezikom. Osnova riječi nema veliku ulogu ni onda, kad se radi o istome jeziku. Koji Francuz misli da *peser* i *penser* potječu od iste latinske riječi: *pensare*? Zar Talijani dovode u vezu *ragione* i *razione*? A jedna i druga riječ ima istu osnovu: *rationem*.

Iako su s gledišta filološkog proučavanja jezika svi romanski jezici dijalekti vulgarnog latinskog jezika, iako teoretici indoevropskog jezika tvrde, da su skoro svi evropski jezici braća i sestre od jednog istog prajezika, ipak oni, koji govore današnjim romanskim, germanskim i slavenskim jezicima, drugačije reagiraju na logičku i izražajnu vrijednost riječi, koje su postale iz istoga korijena i iz iste osnove.

2. *Jezik se neprestano razvija i mijenja*. Zašto se događaju sve te promjene u jezicima, koji su u svome početku sačinjavali jedinstvo? Zato, jer je materijalni i duhovni život različit kod različnih naroda; jer povijesni razvitak, geografski položaj, socijalni život, generacije i vrijeme ostavljaju svoje čvrste tragove u vanjskom nosiocu tih činjenica: jeziku. Vječni pratilac života, jezik, ide stopu u stopu s narodom: naklonosti i mržnje odrazuju se u jeziku, pa mu narodne cjeline daju neizbrisiv pečat. Tako na primjer riječ *valet*, od viteškog naziva, postaje izraz za slugu. S padom socijalnog sustava pada i ugled riječi. Obični pridjevi *desni*, *lijevi* postaju nosioci dvaju gledanja na svijet. Riječ se miješa s pojmom, i kao što se mijenjaju političke i društvene prilike, tako se i riječi mijenjaju.

3. *Za postojanje jezika mjerodavno je jedino današnje stanje jezika*. Kad se te opće lingvističke činjenice primijene na jezik, kojim govore dva različita naroda, kao što su Hrvati i Srbi, onda nam se problem razlika između dva književna jezika pokazuje u posebnoj svijetli. Prije svega bezuvjetno se ruši načelo povijesnog razvoja jezika kao polazna točka za postojanje nekog književnog jezika. S povijesnog gledišta imamo u mnogo slučajeva istu osnovu za hrvatsku

i srpsku riječ. Tako na primjer riječi *uš* i *vaš* imaju isto ishodište u riječi *vbš*. Ali koji Hrvat ili Srbin misli na zajedničku osnovu, kad izgovara te riječi? Ako Hrvat čuje riječ *odojče* u smislu *dojenče*, da li će mu pasti na um, da jedna i druga riječ imaju zajedničku točku u obliku *doj(iti)*?¹ To ne znači, da su rasprave o povijesnom razvoju jezika nepotrebne. Ali one sačinjavaju drugu cjelinu i ne mogu odlučivati o postojanju jezika. Nas bi konkretno s povijesnog gledišta zanimalo, koje su srpske riječi tokom vremena ušle u naš književni jezik. Tako na pr. ruska riječ *opasnost* došla je k nama svakako preko Srba, ali je već dugom upotrebom ta riječ ušla u hrvatsku jezičnu sferu. Po istom načelu pripadaju hrvatskoj jezičnoj sferi i mnoge strane riječi, kao što su ovi primjeri, koje smo pozajmili iz turskog jezika: *torba*, *čarapa*, *dućan*. Naprotiv riječi kao *ivica*, *čas* (u smislu sat) došle su k nama preko Srba, kao i *opasnost*, ali ih još i danas kao i tisuće drugih riječi osjećamo kao srpske. U tom smislu također trebalo bi raditi, da dobijemo potpunu sliku o hrvatskom književnom jeziku.

Ali živi jezik, kojim govorimo i pišemo, nije povijesna analiza, već skup današnjih glasovnih, morfoloških, rječničkih, sintaktičkih, stilskih i stilističkih činjenica. Ako neka jezična jedinica čini jedinstvo na tome polju, onda jezični osjećaj svakog pojedinca smatra cijelu tu jedinicu svojim jezikom; nastanu li razlike, jezični osjećaj reagira na njih, pa ih smatra ili pogrješnima ili tuđima. Ako te pogrješke idu u krug dijalektalnih osobina, a ne nalaze se u pismu, koje je namijenjeno cijelom narodu, onda za takve razlike kažemo, da su dijalektalne razlike ili provincijalizmi; ako pak velika skupina ljudi ili cijeli narod upotrebljava u svome umjetničkom stvaranju posebne riječi i posebne oblike, onda se to smatra drugim književnim jezikom.

¹ Evo što veli najveći teoretičar moderne stilistike: "*Le sujet qui parle spontanément sa langue maternelle a tout le temps conscience d'un état, nullement d'une évolution ni d'une perspective dans le temps. A moins d'être un érudit, il vit dans l'illusion que la langue qu'il parle a toujours existé telle qu'il la parle; cette illusion, qui se reflète dans une foule de faits naît d'un obscur instinct de conservation sociale. Théoriquement, l'existence d'un état de langage est une abstraction, car l'évolution est ininterrompue; mais pratiquement, cet état est une réalité, justifié par la lenteur de l'évolution et par l'instinct des sujets parlants.*" (Onaj, koji govori naravno svojim materinskim jezikom, svijestan je jedino nekog stanja jezika, a ne misli nipošto na razvoj i vremenski slijed jezika. Svi, osim učenjaka, zamišljaju da je jezik, kojim oni govore, uvijek bio takav, kakav je u času, dok ga govore; ta se iluzija odražuje u mnogo slučajeva, a posljedica je podsvijesnog nagona, da se održi ono što postoji. Teoretski, postojanje nekog stanja u jeziku, jest apstrakcija, jer se jezik neprestano razvija; ali praktički, to stanje jest stvarnost, i proizlazi odatle, što se jezik sporo razvija i jer oni koji govore osjećaju samo neko stanje (stadij) jezika. Ch. Bally: *Traité de stylistique française* Paris, Klincksiek I str. 21.)

4. *Književni jezik i dijalekti*. Uočiti razliku između dijalekata i književnog jezika veoma je važno, kad govorimo o književnom jeziku Hrvata i o književnom jeziku Srba. Srbi pišu: *uvo, ruvo, rskavica, svirajka*. Kad bi te oblike počeo koji Hrvat pisati, mi bismo to smatrali pogrješnim sa stajališta hrvatskog književnog jezika. Nikome ne dolazi na um, da i Srbima zamjera zbog istih oblika. Zar imamo pravo govoriti o *istom* književnom jeziku, i u *isto* vrijeme imati dva različita mjerila za *iste* oblike: jedno mjerilo za Hrvate, a drugo za Srbe? Očito je, da to nije nimalo lingvistički, i da gore navedene oblike moramo staviti u srpski književni jezik.

Ako Srbi pišu *vaš, odojče* (u smislu *dojenče*), *tečnost* (u smislu *tekućina*) *rešen sam*, a Hrvati *uš, dojenče, tekućina, odlučio sam*, možemo li reći, da su to dijalektalne riječi u istom književnom jeziku? Ako Hrvati pišu *stroj, ples, ravnatelj*, a Srbi ih uopće ne poznaju u književnom jeziku, da li ćemo kazati, da su takve riječi kroatizmi, dijalektalne hrvatske riječi? Odgovor je veoma jednostavan: to su riječi i oblici, koji idu u dva književna jezika.

Moramo naglasiti još jednom, da ovdje govorimo o književnom jeziku, a ne o građi za hrvatski lingvistički atlas. Istina, i dijalekt i književni jezik služe za općenje među ljudima, ali dijalekt je po prostoru ograničeniji i ne širi se pismom. Ima tako riječi, koje i neki Hrvati upotrebljavaju u dijalektu, ali ih velika većina Hrvata jedva ili nikako ne razumije, jer te riječi ne spadaju u zajednički hrvatski jezik: u hrvatski književni jezik. Tako na primjer riječ *pokućanstvo* upotrebljavaju i neki Hrvati u dijalektu, ali je nijedan Hrvat ne piše, pa jedino Hrvati filolozi poznaju tu riječ. Naprotiv Srbi pišu riječ *pokućanstvo* i mi je svi smatramo srpskom. Riječi toga tipa ulaze dakle u hrvatsku dijalektologiju, a u srpski književni jezik. Kajkavska riječ *hiža* spada u hrvatsku dijalektologiju, a ne ide ni u srpski ni u hrvatski književni jezik (u obliku *hiša* nalazi se u književnom slovenskom jeziku).

Međutim dijalekti i dijalektalne osobine polako izumiru. Mnogi narodi prave lingvističke atlase, da bi zabilježili geografsku raširenost riječi i promjene, koje doživljuje pojedina riječ u različitim mjestima i pokrajinama. Historijska i kulturna važnost tih atlasa velika je. Ali za proučavanje književnog jezika, kojim se služi neki narod, dijalekti ne mogu imati važnu ulogu. Narod kao cjelina služi se iz kulturnih i socijalno-tehničkih razloga samo književnim jezikom, jer je on svima razumljiv. Budući da ga cijeli narod znade, on nam postaje blizak, mi ga osjećamo svojim kao i dijalekt svoga kraja. Hrvati čakavci i Hrvati kajkavci osjećaju bosansko-hercegovačku štokavštinu kao svoj materski hrvatski jezik. Zato, kad ne vodimo računa o dijalektalnim riječima, dok govorimo o književnom jeziku, mi nikako ne siromašimo hrvatski jezik. Tako svi narodi rade: a književni se jezik to više obogaćuje, što ga veća skupina ljudi poznaje i njeguje.

Ako ipak od vremena do vremena koji dobar književnik upotrijebi i dijalektalnu riječ, ona će postati književnom tek onda, kad je cjelina primi. Tada će ta riječ postati opća, književna i više ne će biti dijalektalna. I akademije za pojedini jezik mogu uzeti po koju riječ iz dijalekta, ako za stanovite pojmove ne postoji prikladna riječ u književnom jeziku. I mi imamo u svome književnom jeziku dijalektalnih riječi, kao što su *kukac*, *rubac*, i t. d. U jeziku se događa zanimljiv proces: književni jezik može postati dijalekt, a riječi iz toga istog dijalekta, koji je prije bio književni jezik, a sada je dijalekt, mogu ući ponovo u novi književni jezik. Prije Ilirskog pokreta čakavski, kajkavski i štokavski dijalekt nijesu bili dijalekti, već književni jezici. Za Ilirskog pokreta nastaje dogovor, da se samo jedna jezična jedinica uzme kao književni jezik, i to štokavski. Od toga časa ona druga dva književna jezika postaju dijalekti; ali oni mogu djelomično opet postati književnim, ako zajednica, koja govori istim književnim jezikom, uzme iz njih koji elemenat. Prema tome razlika između dijalekta i književnog jezika ne spada u čistu lingvistiku, nego u sociologiju i u kulturno-političku povijest.

S dijalektima je uglavnom kao i s poviješću jezika: oni ostavljaju tek djelomično tragove, pa se ne mogu uzimati kao mjerilo za književni jezik. Tako na primjer Srbi danas upotrebljavaju riječ *drozak*, a Hrvati za isti pojam imaju riječ *drozd*. Iako je riječ *drozak* poznavao *Vetranic* ipak danas svi osjećamo, da ta riječ spada u srpski književni jezik. Naši stari pisci upotrebljavali su riječ *da* u smislu *već* u usporednim rečenicama. Kad bi *danas* Srbi imali tu riječ u istome značenju, mi bismo taj *da* ubrojili među srpske književne riječi.

Razliku između dijalekta i književnog jezika, kao i razliku između synchronije i dijahronije naglašavamo zato, da se ne bi koji Hrvat ili hrvatski filolog uvrijedio, što smo neke riječi, koje Srbi pišu, stavili u srpski književni jezik, i ako ih je gdje koji hrvatski pisac poznavao ili ih još poznaje u dijalektu koji hrvatski kraj. Kud bi na primjer svršili Talijani i Francuzi, da uzimaju riječi iz starijeg jezika i iz svih dijalekata? Književni bi jezik postao nerazumljiv i izgubio bi svoj *raison d'être*.

5. *U jeziku nema sinonima*. Kad govorimo o razlikama između hrvatskoga i srpskog književnog jezika, moramo nešto reći i o sinonimima. Jer mnogi ovako umuju: zašto ne bismo za jedan pojam imali dvije ili tri riječi? Zašto ne bismo mogli reći *uš* i *vaš*, *odojče* (u smislu *dojenče*) i *dojenče*? Protiv takva mišljenja govore dva razloga. Prvo: u jezicima uopće nema sinonima. To nas uče sve novije lingvističke rasprave. Ako nam se koji put čini, da dvije riječi imaju isto značenje, to je samo po njihovu logičkom sadržaju; ali njihova osjećajna vrijednost veoma je različita. Tako na primjer riječi: *nepametan*, *bedak*, *glupan*, *idiot*, *kreten*, kad ih uzmemo izvan konteksta, one sve sadržavaju misao slabe sposobnosti. Ali svaka od njih ima svoju posebnu snagu, ili kako vele

književnici: svaka od njih ima svoju posebnu boju. Ili su afektivno jače, ili dozivaju čitaocu u pamet neki milieu, ili je pak jedna riječ življa od druge. Ako s druge strane usporedimo talijansku riječ *padre* s hrvatskom riječju za isti pojam, onda dolazimo do zaključka, da *padre* ima istu osjećajnu vrijednost kao i naš *otac*. One se dakle poklapaju u cijelosti, i jedna i druga imaju potpuno istu vrijednost. Mogu li onda te dvije riječi dolaziti zajedno u istom književnom jeziku? Sigurno ne. Isto tako uz *vaš, odojče* (u smislu *dojenče*) ne mogu biti u istom književnom jeziku riječi *uš, dojenče*. Počne li se kadikad ili gdjegd miješati jedna ili druga riječ, jedna od njih mora pobijediti. Tako opažamo, da su u zadnjih 20 godina mnoge hrvatske riječi potisnute, jer su i javna uprava i vojska i škola upotrebljavale većinom srpske riječi.

Drugi razlog, zašto se riječi tipa *uš, vaš* ne mogu smatrati sinonimima ili bogatstvom jednog istog književnog jezika, jest u tome, što Srbi pišu *vaš, tečnost, zapeta*, a Hrvati: *uš, tekućina, zarez*. Prema tome tu nema ni govora o bogatstvu istoga književnog jezika, već se može govoriti jedino o različitom jezičnom materijalu u dvjema književnim jezicima.

Kad bismo htjeli na silu upotrebljavati dvije riječi za isti pojam i istu osjećajnu vrijednost, upali bismo u t. zv. bilingvizam. Ako za tekućinu kažemo *tekućina* i *tečnost*, onda bismo mogli uzeti i francusku riječ *le liquide*, isto onako kao što su Srbi uzeli riječ *velosiped*, ofansivan i sl. iz francuskoga jezika. Bilingvizam nastaje baš onda, kad za isti pojam i za istu osjećajnu vrijednost upotrebljavamo dvije riječi. Tako velimo, da je nekoć u Dubrovniku postojao bilingvizam, jer su na primjer za kruh imali dvije riječi: *kruh* i *pin*. U isti bilingvizam upadamo, ako danas pišemo *kruh* i *hljeb* u smislu latinske riječi *panis* (uopće). Književni jezik zato i ima glavnu ulogu, da svi pojedinci nekog naroda upotrebljavaju jednu riječ za isti pojam i istu osjećajnu vrijednost.

6. *Hrvatski književni jezik kroz vijekove*. Da nam bude jasnije, kako je došlo do mnogih razlika između današnjega hrvatskog i današnjega srpskog književnog jezika, reći ćemo nekoliko riječi o hrvatskom književnom jeziku kroz vijekove.² Povijesni put hrvatskoga književnog jezika dug je i naporan, svakovrsnim pokušajima i obratima bogat. Probijajući se u početku teško s narodnih usta po elementima raznih hrvatskih dijalekata u importirano tijelo crkvenog starobugarskog jezika (t. j. jezika Solunaca Konstantina i Metoda), taj se jezik gotovo u isto vrijeme, kad narodni govor prodire u književno područje kod velikih evropskih naroda, javio samosvojan i bujan na prostoru čakavskoga i štokavskog, a nešto kasnije i kajkavskog govora, stvarajući na taj način tri različna pokušaja, da se živa riječ hrvatskog puka slaganjem u pisana slova

² Ovaj odlomak uglavnom je rađen prema: Dr K. Krstić: *Hrvatski književni jezik*, Obzor, 2. III, 1940. i Dr Stojković: *Oko hrvatskog jezika*, Hrv. Revija br. 4, 1940.

načini jedinstvenim i postojanim hrvatskim kulturnim instrumentom. Pa ako su na kraju čakavska i kajkavska knjiga zanimile, prepustivši riječ štokavskoj, nije to kraj Dubrovčanâ, Divkovića, Kačića, Reljkovića i ostalih hrvatskih štokavaca nikakvo ustupanje Vukovoj štokavštini, nego čin konačnog izbora, po kojem je jedan od triju hrvatskih pokušaja potvrđen kao književni jezik Hrvata od jednog povijesnog časa. Nema sumnje, da su neke Hrvate pri tom izboru mogli voditi i motivi kulturne suradnje sa Srbima, želja, da bi ta suradnja po zajedništvu u štokavštini bila neposrednija i snažnija. Ali nikako ne stoji, da bi tek Vukovom intervencijom i bečkim dogovorom od 1850. bio stvoren hrvatski književni jezik.

Da bi jednom zauvijek prestale priče o tome, kako je Vuk iz narodnog govora tršićkoga stvorio književni jezik Srbima, a onda ga velikodušno darovao Hrvatima, koji ga nisu imali, priče, koje već godinama čitamo po srpskim listovima, a i u školskim knjigama naše hrvatske djece, dovoljan je kratak osvrt na povijest hrvatskog i srpskog književnog jezika. Dok se javne povelje pravoslavnih pisaca drže posvećenoga govora, a ne prstonarodnoga, dubrovačke i zapadne bosanske i hrvatske pokazuju nam vrlo pravilan i narodan jezik mjesta, u kojem su pisane. Hrvatski se jezik spominje već u dalekoj prošlosti naše povijesti. Tako u Vinodolskom zakonu u Hrvatskom Primorju iz godine 1280. Članak 104. Poljičkog Statuta kaže, da je napisan hrvatski. U starohrvatskoj kronici popa Dukljanina po novijem prijepisu iz 16. vijeka stoji: *I tako sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu harvacku i iztumači iz gerčkoga knjigu harvacku i harvacka iztumači jevanđelja ... I tako ne biše on (t. j. kralj Zvonimir) za Harvate ... Gospodin Domine Papalić najde ovo pismo u Krajini u Marković, u jedne knjige stare, pisane harvackim pismom, izpisah ... U zadru godine 1437. napisao pop Juraj Zubina oporuku hrvacke knjige. God. 1495. tiskana je u Mlecima gotskim slovima knjiga, u kojoj se sadržava "stumačenje harvacko od pistul i evanjelji". (Za te navode kao i za daljnje dokaze o viševjekovnom postojanju hrvatskoga jezika v. dr. Stojković: Oko hrvatskoga jezika. Hrvatska Revija, br. 4-5, 1940.).*

Neka se pročita po nekoliko stranica iz Gundulića ili kojeg drugog Dubrovčanina, zatim iz Divkovićevih "Besida", Kačićeva "Razgovora", gdje kojeg u Mlecima štampanog dalmatinskog "pištulara" i Reljkovićeve "Satira", a onda bilo koji tekst bilo koje, u istom povijesnom razdoblju objelodanjene srpske knjige, pa ako hoćete na kraju i Vukov predgovor "Pismenici serbskoga jezika po govoru prostoga naroda". Nakon kratkog čitanja, kad ga povežemo s događajima u prvoj polovici prošloga vijeka, nići će za svakoga, tko iskreno i pošteno priznaje činjenice, neke jednostavne istine. Bit će na primjer svakome jasno: prvo, da je razvoj hrvatskoga književnog jezika išao svojim vlastitim putem, na kojem je novije utjecanje Vukova jezičnog kodeksa istina važno, ali

nipošto revolucionarno ili za dotadašnju književnu tradiciju sudbonosno; drugo, da je ono, što je Vuk učinio, mogao učiniti jedino na temelju tristogodišnjeg hrvatskog napora, da se narodni govor osposobi za književni jezik, te da su zato Gaj i drugovi mogli u njemu vidjeti čovjeka, koji se – iako Srbin – identificirao s hrvatskom težnjom, da se kodificira književni jezik.

A ako netko misli, da je Gajevom i Vukovom suradnjom odnosno bečkim dogovorom i hrvatskom i srpskom književnom jeziku dana zajednička redakcija, i da od tog časa postoji apsolutni identitet hrvatske i srpske jezične norme, taj odaje, da nema ni pojma, što je književni jezik i kako se on stvara. Ono što su Hrvati i Srbi iz “južnog narječja” mogli prihvatiti kao “zajednički književni jezik” nije nipošto bilo gotovo izrađeno i usavršeno jezično sredstvo, nego tek neka rječnička, fonetska, morfološka i sintaktička okosnica, oko koje je istom trebalo stvoriti svestran, svim životnim i kulturnim prilikama primjeren, književni jezik.

Srbi su međutim smatrali, da je Vuk dao književnicima cijelu rječničku građu. Oni su proučavali Vukovu ostavštinu u tančine, ali kako je ona predstavljala tek jedan dio književnih sposobnosti, morali su upotrebljavati kojekakve tuđice i kovanice za velik dio pojmova iz apstraktnog svijeta. Jer ne valja zaboraviti ovo: koliko god cijenili Vuka zbog skupljanja narodnoga blaga, treba imati na umu, da narodne pjesme i pripovijetke ne mogu biti mjerilo za današnje stanje jezika. Prema svome karakteru one su arhaične i sporije se mijenjaju, nego što ide životni tempo i razvoj čovječanstva. Jezik narodnih pjesama i pripovijedaka ide više u povijest jezika, nego u izražajne mogućnosti današnjega jezika. Zato su i srpski i hrvatski gramatičari počinili neoprostivu pogrešku, kad su sva pravila osnivali i tumačili narodnim pjesmama i pripovijetkama.

Hrvatski su književnici nastavili razvijati književni jezik mnogo prirodnije. Imajući veliku književnu baštinu pred sobom nijesu poznavali samo narodne pjesme, nego i individualne tvorevine hrvatske književnosti. S druge strane pojedini su književnici već od najstarijih vremena hrvatske književnosti uzimali narodne motive i narodne pjesme, da pojačaju umjetničku vrijednost svojih djela. Tako su hrvatski književnici uza svu veliku strast romantičara za sve, što dolazi iz puka, znali u 19. vijeku organski povezati svoju vjekovnu književnu tradiciju s pokretom i modom za prikupljanje narodnoga blaga.

Zato bi bilo šaljivo misliti, da su jezične navike, navlastito kod Hrvata mogle odjednom utrnuti činom Gajeva i Vukova jezičnog sporazuma. Hrvati na jednoj, a Srbi na drugoj strani došli su do različitih tvorba, to prije što je rez državne granice sprečavao nakon prvog sporazuma njegovo daljnje upotpu-njavanje, odnosno stvaranje zajedničkog zakonodavstva. A kako se književni jezik ne stvara iz ničega, nego uvijek i svagdje na temelju nekih preduzora, nije

čudo, da su Hrvati i Srbi, razvijajući svaki za sebe svoj jezik u moderan kulturni organ, posegnuli često za različitim vrelima te dakako i došli do drukčijih rezultata. Različito se na primjer odrazilo na hrvatskoj i srpskoj strani doprinos različnih slavenskih i neslavenskih jezika, a što je možda još važnije, druga su središta pučkog govora utjecala svojim elementima na hrvatsku, a druga opet na srpsku književnu praksu. Na hrvatskoj su se strani odrazili kajkavski i čakavski, dakle hrvatskom području pripadni elementi i uzori, što na srpskoj strani nije bilo moguće, jer Srbi nijesu po rođenju ni kajkavci ni čakavci. S druge je strane opet sasvim prirodno, da su na primjer turcizmi mnogo obilniji na srpskoj strani, gdje je lingvistički prodor turskog jezika u narodni govor bio snažniji radi tamošnje duže turske dominacije.

Sve te činjenice jasno govore, da je hrvatski književni jezik star mnogo vijekova i da promjene u njemu nijesu nastajale na isti način kao u jeziku, kojim su se služili Srbi. Današnje stanje jednoga i drugoga književnog jezika mora biti različito.

7. *Hrvatski jezični osjećaj.* Plodni književni rad Hrvata razvio je hrvatski književni jezik do velike visine, i Hrvati ga osjećaju kao svoje vlasništvo. Imaju razvijen jezični osjećaj za glasove, oblike, sintaksu i stil, koji upotrebljavaju u književnom jeziku, a taj je osjećaj najjači faktor za postojanje i suvremenu vrijednost jezika. Povijest glasovnih zakona gubi svoju važnost pred današnjim stanjem jezika, i mi nikad ne pitamo, s koje je strane došla rječnička, gramatička i stilska pojava, samo ako je normalna za jezični osjećaj, i ako je našom upotrebom dobila građansko pravo. Sve teorije o postanku riječi, o zajedničkom ishodištu srpskih i hrvatskih činjenica, mrtva su slova pred današnjim hrvatskim književnim jezikom. Nije odlučna za današnji hrvatski književni jezik ni povijest gramatike. Riječ *kolodvor*, *glasovir* i sl. prave su hrvatske književne riječi, iako bi se možda koji filolog protiv toga bunio. Zakoni o tvorbi riječi mijenjaju se, i oni nijesu uvijek jednako živi u jezičnom osjećaju. Koji će filolog izbaciti iz hrvatskoga književnog jezika gore navedene riječi? Margetić nam je na primjer savjetovao, da ne upotrebljavamo riječ *latica*, jer joj ne znamo etimologiju. Kakvu ulogu ima etimologija u današnjem književnom jeziku, najbolje nam pokazuje baš ta riječ, koju svi Hrvati osjećaju pravom hrvatskom riječju.

Stvarne jezične osobine, a ne umjetno napravljen jezik stvorile su poseban jezični osjećaj kod Hrvata. Književni, kulturni i jezični razvoj stvorio je izražajne mogućnosti, koje u svom kompleksu prave posebno književno jedinstvo i kod Hrvata i kod Srba. Jezični je osjećaj prema tim dvjema cjelinama veoma osjetljiv, te odbija kao strano sve, što nije u skladu s njime.

B. Jezične činjenice u hrvatskom književnom jeziku i srpskom književnom jeziku.

Da dobro uočimo, zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku, podijeljena je ova rasprava na nekoliko dijelova. Ovo, što smo do sada govorili, spada u lingvistiku, a sada ćemo iznijeti jezične činjenice, koje se tiču hrvatskog književnog jezika. Dat ćemo popis fonetskih, morfoloških, sintaktičkih, stilskih, stilističkih i rječničkih osobina, koje karakteriziraju današnji hrvatski i današnji srpski književni jezik. U drugom dijelu ove knjige nalazi se rječnik razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika, a osniva se na istom načelu: na današnjem stanju književnog jezika kod Hrvata i kod Srba. Rječnik će sadržavati alfabetskim redom različite pojave bez obzira na njihovu unutrašnju vezu, dok ćemo ovdje, u nastavku lingvističke rasprave o hrvatskom književnom jeziku, prikazati pojedine razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika kao organske cjeline. Naš će se rad i nadalje čvrsto držati lingvističkih načela, o kojima smo dosada govorili, samo ćemo ta načela sada osvijetliti stvarnim jezičnim činjenicama, koje se nalaze u srpskom i hrvatskom književnom jeziku.

I. Glasovne razlike.

Treba odmah naglasiti, da ne valja tražiti glasovne razlike samo u početnom razvitku jezika, nego ih moramo pratiti na svakom koraku. Kad se radi o razlikama u glasovima između dva današnja književna jezika, onda moramo iznijeti sve jezične glasove, koji su različiti: bez obzira, da li se ti glasovi nalaze kod riječi stranog podrijetla ili riječi, koje spadaju u neki semantički krug (na pr. riječi, koje se odnose na crkvu i vjeru); bez obzira, da li se različiti glasovi nalaze često kod riječi s istom osnovom, ali su različitim putovima došle u dva književna jezika (usp. Helen i Jelin). Nema naime ni jednoga jezika, u kojemu bi fonetske osobine bile iz istoga vremena i iz jednoga središta. Svaki glasovni zakon vrijedi samo za neko vrijeme. Kasnije dođe drugi, pa se tako različiti jezici mogu naći na sličnim točkama u neko vrijeme, a onda se kasnije sasvim razidu. Pomislimo samo na brojne romanske jezike, koji su se svi razvili iz vulgarnoga latinskog jezika.

Prema tome, kad govorimo o fonetskim razlikama između današnjeg srpskog i hrvatskog književnog jezika, moramo naći sve riječi, u kojima su glasovi različiti bez obzira, kada te razlike počinju i odakle potječu. Evo tih razlika:

1. Hrv. knjiž. jezik: *-ije, je, i*, sr. knjiž. jezik: *-e*: mlijeko-mleko, djeca-deca, bio-beo. Hrvati poznaju ekavicu samo u dijalektu, ali ta je ekavica različita od srpske: i po kvantiteti, i po akcentu i po melodiji. 2. Tamo, gdje hrv. knjiž. jezik ima u sredini i na kraju *h*, srp. knjiž. jezik ima vrlo često *v*: *gluhoća-gluvoća, duhan-duvan, gluh-gluv, suh-suv*. Pojava je to zanimljivija, što i mnogi Hrvati upotrebljavaju u dijalektu glas *v* u sredini i na kraju riječi, ali književni hrvatski

jezik ne pozna oblike sa v, dok ih srpski književni jezik smatra pravilnim i običnim. Tako ono, što za Hrvata označuje u nekim slučajevima familijarni govor, i što bi hrvatskome piscu moglo poslužiti u stilističke svrhe. to u srpskom književnom jeziku ima obično, osjećajno indiferentno, značenje (str. 53).

3. Hrv. knjiž. jezik kod mnogih imena, koja dolaze iz grčkog i hebrejskog jezika, ima glas *b*, a srpski *v*: *Babilon-Vavilon, Baltazar-Valtazar, Benjamin-Venjamin, Abraham-Avraam*. 4. Hrv. knjiž. jezik ima glas *t*, a srpski *ć*: *piletina-pilećina, samotovati-samoćovati, teletina-telećina, proljetni-prolećni*. Ima i obratnih slučajeva kao u: *čistoća-čistota, palača-palata*. 5. Hrv. *d*, a srp. *đ*: *redati-ređati, govedina-goveđina*. I obratno: hrv. *đ*, a srpski *d*: *luđak-ludak, luđakinja-ludakinja*. 6. Hrv. *c*, a srpski *t*: *garancija-garantija, demokracija-demokratija, diplomacija-diplomatija*. 7. Hrv. *n*, a srpski *nj*: *lijen-lenj, tuljan-tulanj, ljetni-letnji*. 8. Hrv. *š*, a srp. *ć* (č): *šutjeti-ćutati, šutljiv-ćutljiv, škiljiti-ćkiljiti*. 9. Hrv. *h*, sr. *j*: *dihanje-dijanje, kihanje-kijanje*. 10. Hrv. *h*, srpski *k*: *drhtati-drktati, drhtanje-drktanje*. 11. Hrv. *z*, a srp. *s*: *filozofija-filosofija, Perzija-Persija, konzul-konsul*. 12. Hrv. knjiž. jezik ima *c*, a srpski *s*: *financije-finansije, centimetar-santimetar, decimetar-desimetar*. 13. Hrv. knjiž. jezik ima *l*, a srpski *lj*: *plosnat-pljosnat*. 14. Hrv. *lj*, srp. *j*: *sviraljka-svirajka*. 15. Hrv. knjiž. jezik ima konzonantsku skupinu *ć*, a srpski *št*: *općina-opština, svećenik-sveštenik, opći-opšti*. 16. Hrv. knjiž. jezik ima asimilaciju na kraju sloga, a srpski nema: *obrana-odbrana, obraniti-odbraniti, oklada-opklada*. 17. U sredini i na kraju riječi hr. knjiž. jezik ima često *h*, a srpski nema: *čahura-čaura, hrapav-rapav, hladan-ladan, hren-ren, hrskavica-rskavica, hrptenica-rptenica*. 18. Hrv. *k*, a srp. *h*: *kirurg-hirurg, kor-hor, kršćanin-hrišćanin, kemija-hemija*. 19. Hrv. knjiž. jezik ima *nj*, a srpski nema: *grižnja-griža*. 20. Hrv. knjiž. jezik nema *n*, a srpski ima: *manšeta-manšetna, moguće-mogućno*, i obratno hrv. knjiž. jezik ima *n*, a srpski nema: *kratkovidnost-kratkovidost, maternica-materica*. 21. Hrv. knjiž. jezik ima *š*, a srpski nema: *škropiti-kropiti, škropionica-kropionica*. 22. Hrv. *l*, a srpski bez *l*: *Prijestolnica-prestonica*. 23. Hrv. knjiž. jezik nema *v*, a srpski ga ima: *gruda-grudva*. 24. Hrv. knjiž. jezik u nekim konzonantskim grupama ima *v*, dok ga u srpskom u tim slučajevima nema: *močvaran-močaran, čuvstvo-čustvo*. 25. Hrv. knjiž. jezik ima *i*, a srpski *e*: *bilješka-beleška, grijanje-grejanje, medicina-medecina, koliba-koleba, pionir-pioner*. 26. Hrv. knjiž. jezik ima *e*, a srpski *i*: *metropolita-mitropolit, getsemanski-getsimanski*. 27. U hrvatskom književnom jeziku ima *u*, a u srpskom *va*: *uš-vaš, uzduh-vazduh, uspostaviti-vaspostaviti, uskrsnuti-vaskrsnuti*. 28. Hrv. knjiž. jezik ima *a*, a srpski *e*: *uzajamni-uzajemni, prijamni-prijemni, jamčiti-jemčiti*.

Navedene razlike u glasovima stvaraju posebnu cjelinu, i one čvrsto karakteriziraju hrvatski književni jezik. I to ne zbog toga, što bi neki glasovi bili

isključivo vlasništvo hrvatskog književnog jezika, nego, jer oni cjelini hrvatskog jezika daju tipične oznake. Tako na pr. konzonantsku skupinu *št* nalazimo i u riječi *pošten*, ali ta ista skupina dijeli srpsku riječ *sveštenik* od hrvatske *svećenik*. Iako hrvatski oblik uključuje stariji oblik sa *št*, ta povijesna činjenica niti što oduzima niti dodaje našem osjećaju za te riječi. S druge strane riječ *kolebati* ima glas *e* kao i u srpskom književnom jeziku, a po zakonima naše fonetike ta bi riječ morala glasiti *koljebati*. Ipak riječ *kolebati* ne osjećamo ni malo ekavskom, jer ona spada u naš književni jezik, prema kojemu se je razvio naš jezični osjećaj.

Ne valja misliti, da se hrvatski književni jezik razlikuje glasovno od srpskoga zato, što tobože srpski književni jezik ima razvijeniji glasovni razvitak. Naprotiv mi nalazimo srpskih riječi, u kojima nema konzonantske asimilacije na kraju sloga, dok je u hrvatskom nalazimo. Srpske su riječi: *odbrana*, *opklada*, a hrvatske: *obrana*, *oklada*, što znači, da su hrvatske riječi u fonetskom pogledu išle dalje od srpskih. Sve to pokazuje, da povijesno gledište ne može biti odlučno za današnji jezik. A kad proučavamo glasovne razlike sa stajališta današnjega jezika, onda ih moramo proučavati tako, da uspoređujemo glasove jedne riječi s nekom drugom, koja ima isto povijesno ishodište, a drugačiji rezultat u današnjem jeziku.³

B i l j e š k a. Bilo bi potrebno govoriti o razlikama u naglasku između hrvatskog i srpskog književnog jezika. Te su razlike međutim tako brojne, da bi za njih trebala posebna rasprava. S tim u vezi trebalo bi proučavati melodiju

³ U ostalom, ako i ima slučajeva, gdje srpski književni jezik upotrebljava oblike, koji se nalaze u kojem hrvatskom dijalektu, dakle oblike, koji se brže mijenjaju, nego oblici u književnom jeziku, ta činjenica služi samo kao dokaz našoj tvrdnji, da hrvatski književni jezik nije isti kao srpski književni jezik. Ako netko misli, da će ti srpski književni, a hrvatski dijalektalni oblici do nekoliko mjeseci ili godina ući u hrvatski književni jezik, taj se može ljuto prevariti. Evo, na primjer, što govori o tome *Eugen Lerch*, poznati lingvist i filolog: *La forma popolare francese je "sais-tu?" (per "sais-je?" oppure "esce-que je sais?") era considerata volgare allora (t. j. u vrijeme Rousseau-a) e come tale conta anche oggi Rousseau pensa che non il bambino abbia torto, ma l'adulto che gli si oppone: e tuttavia questo -"tu", che avrebbe dovuto rappresentare la lingua di domani, a distanza di quasi due secoli non e ancora diventato lingua di oggi.* (Francuski pučki oblik *je sais-tu* smatrali su u ono vrijeme – u doba *Rousseau-a* – neknjiževnim, a i danas ga takvim smatramo. *Rousseau* misli, da nemaju djeca krivo, već odrasli, koji se protiv toga bune: ipak onaj "tu", koji je tobože morao ući u kasniji književni jezik, ni danas nakon dva vijeka nije postao takvim. *Eugen Lerch: Difesa della grammatica. Lingua nostra Firenze, Sansoni, anno II, fasc. 2, str. 42.*). Sve to dokazuje, da oni, koji pokušavaju istovjetiti dijalekt s književnim jezikom, ne rade ni malo po lingvističkim načelima.

rečenica kod Hrvata i kod Srba. O tom se još nije ništa pisalo, a i teško je sada dati dokumentirane rasprave, kad učimo u školama i u knjigama u mnogo slučajeva neprirodan akcent, koji odgovara naučavanju Vuka i Daničića. Tako se događa, da se mnogi hrvatski književnici čude naglascima hrvatskih jezikoslovaca i osjećaju ih stranima. Naglasak u *čitámo, sèla, mène*, ne postoji ni u jednom hrvatskom kraju. Ipak se takvi naglasci nalaze po svim hrvatskim gramatikama, a tako nastoje izgovarati svi naši jezikoslovci. Da bi se uklonio taj jaz između nekoliko jezikoslovaca, koji "dobro" izgovaraju, i velikog mnoštva hrvatskih intelektualaca, koji "loše" naglašuju, trebalo bi sustavno proučavati naglasak u hrvatskim krajevima i pisati o tome iscrpne rasprave, koje bi onda služile kao norma za hrvatski akcent.

II. Razlike u oblicima.

Mnoge razlike u oblicima proizlaze već iz glasovnih razlika. Kao kod glasova, tako i kod oblika sve razlike ne potječu iz jednog vremena i iz jednog središta. Naići ćemo na razlike u sufiksima i prefiksima, koji su u različito doba imali različitu vrijednost. Bit će razlikâ u rodu, broju i padežima, u deklinaciji i u konjugaciji. Sve te razlike čine posebno književno jedinstvo hrvatskoga jezika. Evo nekoliko tipičnih razlika u oblicima između hrvatskog i srpskog književnog jezika: 1. Kod glagola, koje uzimamo iz "evropskoga" jezika (internacionalne riječi) Srbi ne upotrebljavaju iste nastavke kao Hrvati. Ti su glagoli veoma brojni, pa svi novi glagoli, koje stvaramo pod utjecajem stranih jezika, pokazuju dvije vrste infinitiva: infinitiv srpski i infinitiv hrvatski. Tako a) u srp. knjiž. jeziku imamo infinitivni nastavak *-isati*, a u hrvatskom *-irati*: *cirkulisati – cirkulirati*, *grupisati – grupirati*, *izolisati – izolirati*, *konkurisati – konkurirati*, *kontrolisati – kontrolirati*, *mobilisati – mobilizirati*, *nivelisati – nivelirati*, *regulisati – regulirati*, *titulisati – titulirati* i t. d. Srbi imaju nastavak *-isati* i kod riječi, koje nijesu internacionalne. Tako na pr. u riječi *uplvisati*. Od glagola na *-isati* Srbi prave prezent na *-išem*, dok Hrvati imaju prezent prema infinitivu na *-irati* (na pr. srpski: *definišem*, *definišući*, hrv.: *definiram*, *definičajući*). Prema tome opažaju se razlike u svim oblicima, u kojima dolazi infinitivna i prezentska osnova. b) Srp. knjiž. jezik ima nastavak *-ovati*, a hrv. *-irati*: *akcentovati – akcent(u)irati*, *apelovati – apelirati*, *apostrofovati – apostrofirati*, *apstrahovati – apstrahirati*, *aspirovati – aspirirati*, *balsamovati – balzamirati*, *civilizovati – civilizirati*, *deklamovati – deklamirati*, *denaturovati – denaturirati*, *emancipovati – emancipirati*, *interesovati – interesirati*, *intrigovati – intrigirati*, *kandidovati – kandidirati*, *koncentrovati – koncentrirati*, *kondenzovati – kondenzirati*, *pakovati – pakirati*, *protestovati – protestirati*, *reagovati – reagirati*, *skicovati – skicirati*, i t. d. Od glagola na *-ovati* Srbi prave prezent na *-ujem*, dok Hrvati imaju prezent prema svome infinitivu na *-irati*. Prema tome opažaju se razlike u svim oblicima, u kojima dolazi infinitivna i prezent-

ska osnova (na pr. srpski: *balsamujem, balsamujući*, hrv.: *balzamiram, balzamirajući*). 2. Futur se u hrv. knjiž. jeziku tvori uvijek od *infinitiva* i nenaglašanih oblika glagola *htjeti* (*pisat ću, ja ću pisati*), dok u srpskom književnom jeziku imamo gotovo uvijek *da s prezentom* mjesto *infinitiva*, ako se nenaglašeni oblici glagola *htjeti* nalaze ispred glagola: *ja ću da pišem*. 3. Hrv. knjiž. jezik ima povratni glagol, a srpski nepovratni: *brinuti se – brinuti*. 4. U *infinitivu* hrv. knjiž. jezik ima *-iti*, a srpski *-ati*: *brojiti – brojati*. 5. I u deklinaciji ima razlika. Tako Srbi vele: *tetka Persa, tetka Perse, tetka Persi, tetka Persu, tetka Perso, tetka Persom*. Riječ *tetka* ostaje nepromijenjena. Naprotiv u hrv. knjiž. jeziku sklanjamo riječ *tetka* u svakom padežu. U srpskom književnom jeziku ovakvi su izražaji veoma česti: *gospodin Dušane; gospodin Stajiću; video sam gospa – Selenu i sl.* Hrvati bi uvijek sklanjali obje riječi. 6. U hrv. knjiž. jeziku imamo sufiks *-ički*, a u srpskom *-ićski*: *plemički – plemićski, mladički – mladićski*. 7. Hrv. knjiž. jezik ima sufiks *-ijski*, a srpski *-iski*: *pješadijski – pešadiski, belgijski – belgiski, strategijski – strategiski, historijski – istoriski*. 8. Hrv. *-ni*, a srp. *-nji*: *ljetni – letnji*. 9. Hrv. knjiž. jezik ima *-ost*, a srpski *-stvo*: *odsutnost – otsustvo, prisutnost – prisustvo, raskošnost – raskošstvo, tvrdoglavost – tvrdoglavstvo*. Mjesto sufiksa *-stvo* može hrvatski jezik imati druge oblike i sufikse: *uputa – uputstvo, raskoš – raskošstvo, punomoć – punomoćje*. U navedenim slučajevima opažamo, da srpski književni jezik sufiksom produžuje riječ. 10. Hrv. knjiž. jezik ima sufiks *-en*, a srpski *-an*: *limen – liman*. 11. Hrv. *-(i)na*, a srpski *-(o)ta*: *toplina – toplota, mokrina – mokrota*. 12. Mjesto srpskog sufiksa *-ski* Hrvati često upotrebljavaju druge sufikse: *dijalekatski – dijalektalni, adverbski – adverbijalni, subjekatski – subjektni*. Nadalje nalazimo ovakve različite sufiksalske složenice u hrvatskom i srpskom književnom jeziku: *španjolski – španski, arapski – arabljanski, sudac – sudija, upravitelj – upravnik, sisavac – sisar, molitelj – molilac, moliteljica – molilja, visočina – visija, nizina – nizija, pričest – pričestće, budilica – buđilnik, nebeski – nebesni*. 13. U hrv. knjiž. jeziku imamo sufiks *-av*, a u srpskom *-iv*: *brbljav – brbljiv*. 14. U hrv. knjiž. jeziku imamo sufiks *-iv*, a u srpskom *-an*: *nepobjediv – nepobedan, nepogrešiv – nepogrešan, nerazdjeliv – nerazdelan*. 15. U hrv. imamo sufiks *-iv*, a u srpskom *-im*: *nepopravljiv – nepopravim, neizgladiv – neizgladim, nepovrediv – nepovredim*. 16. U hrv. knjiž. jeziku imamo *-ij*, a u srpskom *-ijum*: *konzervatorij – konservatorijum*. 17. U hrv. knjiž. jeziku imamo *-ač*, a u srpskom *-ac*: *prodavač – prodavac*. 18. Srbi veoma rado dodaju imenicama sufiks *-in*: *Slovenin, muslimanin, kasapin* (hrvatski dijalektalno: *kasap*). 19. U srpskom književnom jeziku nalazimo često složenice sa *mnogo*, dok su u hrv. češće složenice sa *vele*. Srpski: *mnogožičan, mnogouljudan, mnogocenjen*; hrv.: *velecijenjeni, veleučeni*. 20. U srpskom književnom jeziku nalazimo vrlo često deminutivni sufiks *-če*. U hrvatskom knjiž. jeziku veoma je rijedak. Tako

Srbi vele: *lonče, jastuče*, a Hrvati *lončić, jastučić*. U srpskom knjiž. jeziku taj sufiks često gubi deminutivno značenje, kao u: *sanduče, klupče*. Slična je pojava i kod drugih deminutivnih sufiksa. Tako: *kokoška (kokoš), ljubičica (ljubica)*. 21. U hrv. knjiž. jeziku nalazimo često prefikse različite od srpskih. Tako a) hrv. knjiž. jezik *od* (ot), srpski *iz* (is): *otpratiti – ispratiti, otrijezniti se – istrijezniti se*; b) hrv. knjiž. jezik *pro*, srpski *iz*: *prognati – izgnati, prognanstvo – izgnanstvo*; c) hrv. *pre*, srp. *iz(s)*: *prehrana – ishrana*; d) hrv. *po*, srp. *u*: *poniziti – uniziti, ponizivati – unižavati*; e) hrv. *u*, srp. *za*: *umoran – zamoran*; f) hrv. *po*, srpski *ob*: *polaskan – oblaskan*; g) hrv. *po*, srp. *o*: *posvetiti – osvetiti*; h) hrv. *pre*, srp. *preo*: *prevladati – preovladati, prepraviti – preopraviti*; i) hrv. *protu*, srpski *protivu*: *protukandidat – protivukandidat*; j) hrv. *iz*, srp. *u*: *izjednačiti – ujednačiti*; k) hrv. *od* (ot), srp. *otpo*: *odzdraviti – otpozdraviti*; l) hrv. *o*, srpski *raz(s)*: *oslabiti – raslabiti*; m) hrvatski knjiž. jezik *su*, srpski *sa*: *suvremen – savremen*. 22. Srbi uvijek upotrebljavaju *sa, ka, uza*, dok Hrvati, osim u nekim slučajevima upotrebljavaju uvijek *s, k, uz*. 23. Veoma često hrvatski književni jezik ima različiti rod od srpskoga. Tako: a) hrv. knjiž. jezik ima *muški*, a srpski ženski rod. U tim slučajevima u glavnom i riječ glasi različito: *porez – poreza, držak – drška, popravak – opravka, zalog – zaloga, arhiv – arhiva, svezak – sveska, ispravak – ispravka, teritorij – teritorija, imperij – imperija, naslonjač – naslonjača, teorem – teorema, odušak – oduška*; b) hrv. knjiž. jezik ima ženski rod, a srpski muški: *pojava – pojav, fronta – front, uputa – uput, zabrana – zabran, zvijer* (hrv. *ova zvijer*, srpski *ovaj zver*). 24. Razlike u oblicima osjećamo i onda, kad Srbi od zajedničkih riječi naprave složenicu. Tako od *požar* Srbi imaju: *zapožariti*, od *plam(en)*: *zaplamiti*. 25. Ima razlika i u nastavcima za množinu. Tako hrvatski knjiž. jezik ima oblike: *grijesi, zvijeri, šavovi*, a srpski: *grehovi, zverovi, švi*. 26. U srpskom knjiž. jeziku nalazimo posvojnu zamjenicu *njen* mnogo češće nego *njezin*. U hrvatskom je književnom jeziku obratno. 27. U srpskom književnom jeziku upitne i neodređene zamjenice jesu: *ko, neko, svako, iko*, dok u hrvatskom knjiž. jeziku glase: *tko, netko, svatko, itko*. 28. Srbi upotrebljavaju u svome književnom jeziku oblik *jeste*, dok Hrvati imaju *jest*: *Zamenica koja zamenjuje lice i predmet koji nisu prisutni jeste zamenica za treće lice* (Belić). – *Ja želim da sutra otputuješ – jeste rečenica za želju* (Belić). 29. Srbi nikako ne upotrebljavaju produženi niječni oblik glagola biti: *nijesam* i t. d., dok je to u hrvatskom književnom jeziku obična pojava.

Iz ove zadnje točke, kao i iz cijelog odlomka o oblicima vidimo, da za jezik nijesu odlučni povijest, osnove i korijeni riječi, nego naša današnja upotreba. Često nalazimo iste sufikse i prefikse u hrvatskom i srpskom književnom jeziku. Ali dok na primjer sufiks *-stvo* osjećamo hrvatskim u riječi *sokolstvo*, taj isti sufiks osjećamo srpskim u riječi *punomoćstvo*. Isto to opažamo kod drugih

sufiksa i prefiksa, i uopće u tvorbi riječi. Nastavak *-isati* ne osjećamo srpskim u glagolu *mirisati*, dok nam je taj isti sufiks stran u srpskom glagolu *analisati*. Nastavak *-išem* u glagolu *mirišem*, nastavak *-ujem* u glagolu *kupujem*, ne možemo nikako poistovjetiti s istim nastavcima u oblicima: *anališem*, *diskutujem*. Svako pokoljenje osjeća svoj jezik onako, kako ga prima od cjeline, koja tim jezikom govori. Pojedinaac ne može promijeniti ni jezik, ni osjećaj za jezik, pa makar bio i najbolji filolog.

III. Sintaktičke razlike.

Svi znamo, na koji su se način pisale kod nas gramatike. Vuk je bio alfa i omega gramatičarima, a književnici i hrvatski i srpski malo su se brinuli, da njihov jezik bude Vukov jezik. I kao u glasovima i oblicima, tako su i u gramatici išli Hrvati i Srbi različnim putovima. Hrvati su svakako prirodnije nastavljali književni jezik, jer su imali dobre književne uzore, dok su Srbi, nemajući razvijenu književnost na narodnom jeziku, pravili nagle skokove. Zato se neupućenim ljudima čini, da Hrvati imaju ukočeniji, stariji jezik, a Srbi "napredniji". Koliko je to smiješno s lingvističkog gledišta, suvišno je dokazivati. Međutim i takvo gledanje na hrvatski i srpski književni jezik pokazuje, da i u sintaksi postoje razlike: postoji osjećaj, da se ta dva književna jezika ne nalaze na istoj liniji.

Kao mjerilo za gramatičke razlike uzmimo gramatiku (za srednje škole) najpoznatijeg srpskog gramatičara Belića. Gotovo svi primjeri bit će Belićeve rečenice, da se ne kaže, da smo namjerno tražili razlike među lošim poznavocima srpskog književnog jezika. Među primjerima bit će i takvih, koje bi možda s teoretske strane, s povijesnog gledišta i koji srpski gramatičar zamjerio Beliću; ali ti su primjeri vjerno ogledalo današnje srpske književne prakse. Kad ne bi bili, Belić ih sigurno ne bi upotrebljavao u gramatici. Kad Srbin bude čitao ove primjere, njemu će oni biti naravni, dok ih Hrvat ne može podnijeti u svome književnom jeziku.

Evo nekoliko sintaktičkih razlika između srpskog i hrvatskog književnog jezika:

1. U hrvatskom knjiž. jeziku upotrebljavamo posvojnu povratnu zamjenicu svaki put, kad se posvojna zamjenica proteže na subjekt. U srpskom književnom jeziku nalazimo često i u tim slučajevima obične posvojne zamjenice: *moj, tvoj ...: Ja sam već u napomenama o mojoj školskoj gramatici* – (Belić). – *Gramatika* – – *pokazuje kako ćemo razumeti sklop našega jezika* (Belić). – *Uzmi od svega koliko god možeš da poneseš, pa razdeli tvojoi braći i drugovima.* – – *sada (sam) došao, pretovaren svima mojim godinama.* (D. Popović).

2. U hrv. knjiž. jeziku upotrebljava se zamjenica *čiji* samo onda, kad se proteže na muško čeljade u jednini. U srpskom književnom jeziku nalazimo *čiji* za ženski i srednji rod kao i za množinu: *Iza sela čije se kuće belile u brdu*

(Uskoković). *Iako je osetila ono iznenadno i duboko uzbuđenje koje obuzima ljude čija je duša prijemljiva za lepotu.* (J. Marković).

3. U hrv. knjiž. jeziku veoma je živa upitna zamjenica *što*. A evo, što Belić veli u svojoj gramatici: *Ko je upitna zamenica za lica, a šta za stvari.* Primjeri: *Šta vetar radi* (Belić). – *Za šta poraste?* (Belić). – *Trajno značenje glagola odgovara uvek na pitanje: šta radi subjekt ili šta se radi, šta biva* (Belić). U hrvatskom jeziku, osim u nekim slučajevima, oblik *šta* smatramo dijalektalnim (vidi: Stojković: Hrvatski jezik I. 1. 20–21).

4. Uz više subjekata, kad bi Hrvat sigurno upotrijebio množinu, u srpskom književnom jeziku nalazimo jedninu: *Otac, stric i ded stanuje, hrani se i noćiva* (Belić).

5. U srpskom književnom jeziku nalazimo veoma često određeni pridjev *veliki* i *mali* i u predikatu: *On je već veliki, a ti si još mali.* Hrv. knjiž. jezik to nikako ne dopušta, i Hrvati malo griješe u tome.

6. Srbi imaju nastavak *-in* za posvojne pridjeve od imenica ženskoga roda, koje znače neživo, dok Hrvati upotrebljavaju genitiv. Tako Srbi vele: *crkvin, bančin, zemljin*, dok bi Hrvati rekli: *crkve, banke, zemlje*.

7. Srbi često upotrebljavaju glavni broj *dva, dvije*, gdje bi Hrvati rekli *oba, obje*. Tako, ako Srbi govore ili pišu o dvjema zemljama, oni mogu upotrijebiti glavni broj *dva, dvije* i onda, kad dvije zemlje uzimaju u kolektivnom smislu. Hrvati u tom slučaju upotrebljavaju u svom književnom jeziku samo: *oba, obje*. Evo jedne takve srpske rečenice: *List zatim potseća na to da je Međunarodna dunavska komisija obrazovana da bi se Velikoj Britaniji i Francuskoj omogućilo učvršćivanje pozicija u Jugoistočnoj Evropi. Posle toga list kaže da su ove dve zemlje Međunarodnu dunavsku komisiju iskorišćavale da bi mogle da sprovedu svoju politiku na Dunavu* (Politika, 1. 9. 1940.).

8. Srbi ne vole sklanjati brojeve *dva, tri* i *četiri*. Tako oni vele: *Sve je u naglasku, u pokretima i u pogledima ova dva bića potvrđivalo čistotu njihovoga skrivenog života* (J. Marković). – *Mogla je da razazna uzroke za samoubistvo u potpunoj praznini ove dve sobice pod krovom, u kojima se nalazio samo jedan rasklimani sto* (J. Marković). *Moskovski radio daje pregled tri godine rata u Kini* (Politika, 8. VII. 1940.).

9. U srpskom knjiž. jeziku posvojni genitiv dolazi i onda, kad imenica nema uza se atributa i apozicije. Hrvati u tim slučajevima upotrebljavaju posvojni pridjev. Tako Srbi vele i pišu: *ulica Aleksandra, Miloša*, što bi Hrvati svakako rekli: *Aleksandrova, Miloševa ulica*.

S druge strane Srbi upotrebljavaju posvojni pridjev, a ne posvojni genitiv, ako uz imenicu stoji atribut ili apozicija. Hrvati u tim slučajevima upotrebljavaju posvojni genitiv. Tako Hrvati vele: *Brat tetke Mare, ulica kneza Mihajla*. Srbi vele naprotiv ovako: *tetka Marin brat, knez Mihajlova ulica, gazda Mar-*

kov konj. Tipični su primjeri za različitu upotrebu posvojnog genitiva i posvojnog pridjeva, kad bilježimo ime očevo. Srbi vele: *Marko Jovana Petrović*, a Hrvati: *Marko Petrović Ivanov*.

10. Srbi često upotrebljavaju u svome književnom jeziku prijedlog *od*, da označe neki dio. To je Hrvatima veoma strano: *Njih* (t. j. glasova) *ima od više vrsta* (Belić).

11. U srpskom knjiž. jeziku nalazimo običan prezent od glagola *biti*, dok bi u hrv. upotrijebili *trenutni prezent*: *Ako osećate potrebu da ste voljeni* (Uskoković).

12. U srpskom knjiž. jeziku prezent se upotrebljava mnogo češće nego u hrvatskom knjiž. jeziku. To je zato što Srbi upotrebljavaju *da s prezentom* mjesto infinitiva: *Mogu da dođem. – Ja ću da dođem*.

13. U vremenskim rečenicama nalazimo često u srpskom knjiž. jeziku futur drugi i ondje, gdje ga Hrvati ne bi upotrijebili: *Ja ću se njima* (t. j. napomenama) *kad god budu bile umesne, sa zadovoljstvom – – koristiti* (Belić). – *Ja ću sad da siđem po namirnice, a vi se obucite i dođite da zajedno doručujemo kad budem udarila u tavanicu drškom od metle* (J. Marković). Hrvati mjesto fut. II. upotrebljavaju gotovo uvijek trenutni prezent.

14. U hrv. knjiž. jeziku upotrebljava se veznik *pošto* samo u vremenskom značenju, a Srbi ga upotrebljavaju i u uzročnom smislu: *Sem svega drugog, pošto mi je palo u deo da sarađujem na utvrđivanju školske terminologije, ja sam sada već uneo termine koji su uzeti kao obavezni za školsku gramatiku* (Belić).

15. U hrv. knjiž. jeziku upotrebljavamo prijedlog *s* (sa), kad hoćemo naznačiti način na pitanje *kako* (naravno, kad se misli na zajednicu s nečim). Srbi rado izostavljaju prijedlog u tim slučajevima: *Oblici pomoću kojih se upućuje kome zapovest – – nazivaju se zapovednim načinom* (Belić).

16. U srpskom književnom jeziku upotrebljava se prijedlog *za* i za smjer kretanja (mjesto hrv. *u, po*): *Idem za Zagreb. Trčali su za tamnjan* (Uskoković). Prijedlog *po* upotrebljavaju Srbi u značenju: *iza, nakon, za, o*: *Po održanoj besedi; važni po odnose između dve zemlje; rasprava po pitanju*. Prijedlog *u* upotrebljavaju Srbi i mjesto hrvatskog *na*: *Voditi u ekskurziju*. Mjesto hrvatskog *od*, nalazimo u srpskom književnom jeziku *u*: *Prihod u dinara 400*. Srbi i za kretanje upotrebljavaju prijedlog *kod*, dok Hrvati u tim slučajevima upotrebljavaju prijedlog *k*. Tako Srbi vele: *Doći ću kod tebe*, a Hrvati: *Doći ću k tebi*.

17. U srpskom književnom jeziku susrećemo često participe prezenta u predikatu. Hrvatski knjiž. jezik to nikako ne dopušta: *Rezultati su zadovoljavajući. ... kako nam je budućnost maglovita i preteća* (Uskoković).

18. Srpski književni jezik mnogo upotrebljava pasiv, dok hrvatski književni jezik upotrebljava najčešće aktiv. Primjeri: *Svatko tko je upoznat sa duhovima*

srpskog naroda (Skerlić). – *U rečenici se iznosi sumnja praćena strahovanjem* (Belić). – *Ali i pored toga što su u ovakvom izlaganju mogli biti dati samo osnovi našeg jezika – –* (Belić). – *U proširenoj rečenici svi delovi mogu biti ponovljeni drugim rečima* (Belić).

Idući srpski oblici vjerojatno stoje u vezi s pojavom pasiva u srpskom književnom jeziku: *nameran sam, rešen sam, zastupljen sam* (u školi mora da bude zastupljena stroga disciplina).

19. Srbi, koliko god mogu, izbjegavaju infinitiv. Umjesto toga upotrebljavaju *da s prezentom*. I futur prave također s pomoću *da* i prezenta, dok Hrvati uzimaju infinitiv: *Pošto bi gotov s ovim pripremama, ne mogaše dočekati čas, kad će da izvrše svoju nameru* (D. Popović). Takva upotreba prezenta može stvarati zabune, jer kad Srbin kaže: *on neće da dođe*, ne znamo da li to odgovara njemačkom *er will nicht kommen* ili *er wird nicht kommen*. U hrvatskom jeziku prvom njemačkom slučaju odgovara: *on ne će da dođe*, a drugom: *on ne će doći*.

Da ne upotrijebe infinitiv, Srbi često uzimaju glagolske imenice. Idući primjeri sasvim su obični u srpskom književnom jeziku: *pravo biranja; omogućio je upoznavanje* i sl. I Hrvati koji put upotrijebe glagolsku imenicu, ali ne zato, što ne vole infinitiv, nego zbog promjene izražaja.

20. Uz bezlični oblik glagola *trebati* Srbi stavljaju subjekt ispred njega: *on je trebalo da dođe*. Hrvat bi rekao: *trebalo je, da on dođe*.

21. Glagol *ima* u bezličnoj službi upotrebljavaju Srbi i u prošlom vremenu, dok ga Hrvati upotrebljavaju samo u prezentu. Tako Srbi mogu reći: *Tu je imalo još vazdan stvari*, dok bi Hrvati rekli: *tu je bilo...*

22. Srbi upotrebljavaju uvijek *da li*: u upravnom i neupravnom pitanju: a) *da li je došao*; b) *ne znam, da li je došao*. Hrvati rado prave razliku između upravnog i neupravnog pitanja, pa u upravnom pitanju upotrebljavaju *je li*, a u neupravnom *da li*, ili *je li*: a) *Je li on došao?* b) *Ne znam, da li je (je li) on došao*.

23. U srpskom književnom jeziku mnogi glagoli i glagolski izražaji nemaju objekt u istom padežu kao u hrvatskom. Tako Srbi vele: *učiti koga čemu, lažem nekoga, sledovati (slijediti) kome, razumeti se u čemu, brinuti se o nečemu, žao me je* i t. d.

24. Srbi ne osjećaju, da griješe protiv književnog jezika, kad upotrebljavaju *gde* i za smjer radnje. Tako nalazimo kod dobrih srpskih pisaca ovakve rečenice: *Gde ideš? Zagledajte gde idete!* (Uskoković).

25. Da izraze različita raspoloženja, Srbi upotrebljavaju prezent i dativ lične zamjenice, a Hrvati mogu upotrijebiti samo izražaje: *htio bih, želim* i sl. Tako Srbi vele: *jede mi se*, a Hrvati: *htio bih jesti*; Srbi: *ne pije mi se*, Hrvati: *nemam volje piti*. Srbi: *ne šeta mi se*, Hrvati: *nisam raspoložen za šetnju*.

26. Kod uzvika u srpskom književnom jeziku nalazimo akuzativ zamjenice i nominativ imenice; u hrvatskom književnom jeziku imamo samo akuzativ imenice. Tako Srbi kažu: *evo ga otac*, a Hrvati: *evo oca*. Slično je i u upitima: *gde ga je (otac)?*

Kad Srbi čitaju sve navedene primjere, njima su oni sasvim naravni, jer dolaze često u njihovu književnom jeziku. Naprotiv Hrvati nikako ne bi mogli podnijeti te rečenice u svome književnom jeziku. To znači, da srpski i hrvatski književni jezik nemaju istu sintaksu.

IV. Stilske i stilističke razlike.

Stilske i stilističke razlike između hrvatskoga i srpskog književnog jezika razumjet ćemo tek onda, kad shvatimo, da se građa rečenica i cjelokupni naš izražaj sastoje od pojedinih riječi, koje nose u sebi glasovne i morfološke osobine. Prema tome stil, kao konkretna primjena jezika u nekom času, nosi u sebi sve oznake, koje se nalaze u jeziku kao cjelini. Zato i govorimo o stilu nekoga pisca, nekoga čovjeka: jer svaki čovjek ima svoj vlastiti način izražavanja i upotrebljava samo jedan dio jezične građe, koja mu stoji na raspolaganju. Svaki pojedinac bira jezična sredstva iz one građe, koju posjeduje u svome jeziku. Dva književna jezika posjeduju različite kalupe, unutar kojih pojedinci mogu razviti svoje lične sposobnosti. Ali svaki će se put vidjeti, u kojemu kalupu pojedinac izražava svoje misli i osjećaje. Tako, ako srpski književni jezik ne voli infinitive, nego upotrebljava rečenice sa *da*, taj će jezik kod svih pojedinaca, koji pišu srpskim književnim jezikom, imati drugačiji ritam i drugačiju strukturu, nego što ga pruža pojedincima hrvatski književni jezik, u kojemu je infinitiv veoma živ. Evo nekoliko srpskih primjera, da se uoče te stilske razlike: *Vojni stručnjak "Tajmsa" kaže da će saveznici da odustanu od plana da zauzmu Trondhajn* (Politika, 1. V.). Tri vezničke rečenice sa *da* daju nam dojam neke nespretnosti i monotonije, a ritam je isprekidan. To prije, što u primjeru imamo *da s prezentom* u službi futura (*da će saveznici da odustanu*). – *Jednoj staroj kozi kao što sam ja potrebno je nešto malo što će da voli, što će da kinji* (J. Marković). – *Ona treba učenike da nauči da posmatraju jezik* (Belić). Tu osjećamo težinu dvaju "da", a Hrvati bi ovako rekli: *Ona treba da nauči učenike promatrati jezik*.

Izbjegavamo li infinitiv, moramo nužno upotrebljavati glagolske imenice. Kad znamo, da se to događa u srpskom književnom jeziku, onda dobivamo posebnu sliku o cijeloj srpskoj rečenici, jer glagolska imenica pokazuje radnju kao i glagol, ali nemajući nastavaka za lica i vremena, ona već po svojoj morfološkoj strukturi nejasnije tumači radnju. Zato glagolska imenica, kao i svaka imenica, koja označuje radnju, jače je vezana za lični glagol u rečenici. Kad velimo: *javio mi je svoj odlazak*, riječ *odlazak* označuje radnju, ali ne znamo, je li ta radnja izvršena ili ne. Lični oblik glagola i kontekst donekle tumače

stupanj glagolske radnje; ali ako objekt izrazimo glagolom, onda nam je stupanj radnje potpuno jasan: a) *javio mi je, da odlazi* (= još nije otišao); b) *javio mi je, da je otišao* (= već je otišao).

Iz ovoga slijedi, da se srpske rečenice, u kojima ima mnogo glagolskih imenica, moraju jače vezivati uz glagol: inače ne možemo shvatiti stupanj glagolske radnje. Zato su nam često nejasne rečenice, u kojima ima mnogo glagolskih imenica. Evo nekoliko primjera, koji pokazuju, da glagolske imenice i uopće imeničke konstrukcije udaljuju srpski stil od hrvatskoga: *Radnju poređenja i iskazivanje rezultata toga poređenja u pridevima nazivamo poredbom prideva* (Belić). Srbi se možda dive toj Belićevoj rečenici, ali za hrvatski jezični osjećaj navedene glagolske imenice daju premalo plastičnosti izraženim mislima. Naročito nam je čudnovat izraz: *radnja poređenja*. – *Muke od nemanja sredstava za postignuće svojih ambicija* (Uskoković). (Hrvati bi to ovako rekli: *Muke, što nema sredstava, da postigne svoje ambicije*). – *Ovaj je ručak, mila moja, bio prvo viđenje tvoje ljubimice i izgnanika* (B. Jovanović).

Pasivne konstrukcije, koje su česte u srp. književnom jeziku, daju osobitu oznaku srpskom stilu. Primjeri: *Često je taj deo skriven različnim promenama u rečima da ga je teško tačno utvrditi na osnovu današnjeg jezika* (Belić). – *Nastavak - o v a. Glagoli njime sagrađeni znače – –* (Belić). – *U rečenici se iznosi sumnja praćena strahovanjem* (Belić). – *Ali i pored toga što su u ovakvom izlaganju mogli biti dati osnovi našeg jezika – –* (Belić). – *Stari svet naprotiv – provaljen je jednim dubokim zatonom, Sredozemnim Morem* (V. Ivanović). – *Među stanovnicima visije nema pravnih odnosa, – – pokazuju (se) ekstremi gostoljublja i razbojništva, posljednji naročito, ako su okruženi kulturnim zemljama kao Arabljani, koji su u tome pomognuti od svojih konja i kamila* (id.). Te se rečenice toliko razlikuju u stilu od hrvatskih, te nam se čini, da im je i sintaksa sasvim različna. To je zato, što pasivne konstrukcije sasvim drugačije prikazuju čitaocu odnošaj onoga, koji govori prema onome, što govori. One daju posebnu oznaku jezičnom izražaju, jer se logički objekt radnje izravno karakterizira. Kad kažemo: – – *u ovakvom su izlaganju mogli biti dati samo osnovi našeg jezika*, onda izravno karakteriziramo gramatički subjekt, a logički objekt (*osnovi našeg jezika*). Naprotiv kad kažemo: – – *u izlaganju smo mogli dati samo osnove našeg jezika*, onda izravno karakteriziramo logički i gramatički subjekt (*mi smo mogli dati*) a tek neizravno logički i gramatički objekt (*osnove našeg jezika*). To je u stilskom pogledu veoma različito. Društvo gleda na stvari onaj, koji izravno karakterizira neku određenu riječ, a drugačije opet onaj, koji neizravno karakterizira tu istu riječ. U tome se i sastoji cijela razlika između aktiva i pasiva. Zato kad kažemo: *učenik čita knjigu* i – *knjiga je čitana od učenika*, sa stajališta logike te su dvije rečenice iste, ali aktivna konstrukcija izravnije karakterizira riječ *učenik* a pasivna izravnije

karakterizira riječ *knjigu*. Stoga pasiv srpskih rečenica znači drugačije gledanje na subjekt i objekt radnje, nego što ga imaju Hrvati, kad taj isti subjekt i objekt izražavaju aktivom.

Po našem mišljenju – izbjegavanje infinitiva, upotreba glagolskih imenica i upotreba pasiva najviše udaljuju srpski stil od hrvatskoga. Mnogi možda misle, da su red riječi i rečenica drugačiji kod Srba nego kod Hrvata. Bit će, da tu nema bitnih razlika, jer u svim jezicima red riječi veoma varira od jednoga slučaja do drugoga. Nove rasprave iz latinskog jezika (Marouzeau) dokazuju, da je na pr. u latinskom jeziku red riječi mnogo slobodniji, nego što misle pisci latinskih normativnih gramatika. Slično je u njemačkom i u francuskom jeziku, za koje mnogi misle, da imaju unaprijed određeni red riječi. Ne može se ipak zanijekati, da srpski književni jezik ima često takav poredak riječi, koji bismo mi smatrali pogrješnim u hrvatskom književnom jeziku. Evo dva primjera iz Belića, koji nam mogu osvijetliti ovu tvrdnju: *Može se za građenje nesvršenog glagola osnovi svršenog glagola dodavati -va za duljenje vokala, koji mu pretihodi. – Velika je većina glagola složenih od predloga koji se zove predmetkom kada čini prvi deo glagola, i prostog glagola.* Ima nekoliko slučajeva, gdje red riječi pokazuje odmah o kojem se književnom jeziku radi. Tako Hrvati vele: *mjeseca ožujka*, a Srbi: *marta meseca*, Hrvati: *neodređeni način, sadašnje vrijeme, buduće vrijeme*, Srbi: *način neodređeni, vreme sadašnje, vreme buduće*.

Kako smo već više puta naglasili, stilu daju posebne oznake ne samo konstrukcije, nego i pojedine riječi. Evo nekoliko srpskih rečenica u cjelini, da se vidi, kako sva izražajna sredstva imaju važnu ulogu u stilu: *Oduhovljenje čulnosti zove se ljubav: ona je veliki trijumf nad hrišćanstvom. Drugi je trijumf naše oduhovljenje neprijateljstva. Ono se sastoji u tome da se duboko shvati vrednost koja se ima imajući neprijatelje: u kratko, da se obrnuto čini i zaključuje nego što se do sada činilo i zaključivalo.* (Niče: Sumrak Idola. Preveo B. Jevtić, str. 42). – *Kako je ova gramatika namenjena širokim krugovima našeg podmlatka i kako se njene i dobre i rđave strane mogu pokazati samo u primeni njenoj, u radu, biću zahvalan svakome ko mi uputi svoje napomene o njoj. Ja ću se njima, kad god budu bile umesne, sa zadovoljstvom i sa zahvalnošću koristiti za novo izdanje ove knjige* (Belić). – *Glasovi se izgovaraju dvojako: ili sa vazdušnom strujom koja dolazeći iz grudi i postajući zvučna u grkljanu slobodno struji kroz usta napolje; to su samoglasnici ili vokali: a, e, i, o, u, r; ili sa šumom ili praskom koji dolaze od pregrade ili smetnje koju vazdušnoj struji stvaraju u ustima ili jezik ili usne; to su suglasnici ili konsonanti. Njih imamo više vrsta.* (Belić). – *Ali ovakvih glagola nema mnogo. Velika je većina glagola složenih od predloga, koji se zove predmetkom kada čini prvi deo glagola, i prostog glagola* (Belić). – *Mi ćemo uzeti da se upoznamo sa najglav-*

nijim značenjima izvedenih glagola (Belić).

Od stila prelazimo na stilistiku. Iako su to dva sasvim različna pojma, ipak isti faktori mogu biti važni i za stil i za stilistiku. Dok pojedini oblici i njihova upotreba daju vanjsku strukturu jeziku (stil), riječi svojim oblicima i sintaksom mogu dati našim mislima različitu izražajnost. A ta izražajnost ide u područje stilistike. Potrebno je često naglašavati razliku između stila i stilistike, jer mnogi miješaju jedno s drugim, a mnogi i ne znaju, da postoji stilistika. Iz primjera će se najbolje vidjeti, što znači stilistika i kakve stilističke razlike mogu postojati između hrvatskog i srpskog književnog jezika. A mi možemo govoriti o stilističkim razlikama među jezicima, jer stilistika uključuje "*les circonstances générales et communes imposées à tout un groupe linguistique*" (opće i zajedničke okolnosti koje su dane cijeloj lingvističkoj skupini. Ch. Bally, o. c. str. 19.).

Ako je stilistika znanost o afektivnom sadržaju izražaja, o izražajnosti, nastaje pitanje: ima li riječi i konstrukcija, koje daju drugačiju izražajnost u hrvatskom, a drugačiju u srpskom književnom jeziku? Odgovor na ovo pitanje može biti samo jestan.

Najprije ćemo spomenuti srpsku konstrukciju *da s prezentom* mjesto infinitiva. I u hrvatskom književnom jeziku možemo upotrijebiti *da s prezentom* mjesto infinitiva, ali to nema kod nas istu izražajnu vrijednost, kao da smo upotrijebili *infinitiv*. Baš zato, što možemo birati između dvije konstrukcije, izabравši jednu od njih, htjeli smo svojoj misli dati posebnu afektivnu vrijednost. Naprotiv Srbi upotrebljavajući gotovo isključivo *da s prezentom* mjesto *infinitiva* ne mogu prvoj konstrukciji dati posebnu izražajnu snagu: *da s prezentom* za njih je obična upotreba, a kao takva ona ne može proizvesti stilistički efekt.

Evo nekolino primjera, koji će nam pokazati, da u hrvatskom književnom jeziku *da s prezentom* u afektivnom kontekstu izražava misao jače nego *infinitiv*: *Ne zna se, koja je od koje vrednija i okretnija, a koja se – onako od sebe, po naravi – ni ne bi poslom prekinula, ne može pred drugima, ne može od sramote da zaostaje, pa sve gone, kao da su se okladile, kao da se utrkuju* (Budak: Ognjište I. 11.). Budak je ovdje upotrijebio prezent iza glagola *moći*. Hrvatski književni jezik obično upotrebljava *infinitiv*. Ali u navedenom odlomku kontekst je veoma afektivan, i pisac je cijelu rečenicu složio tako, da vjerno prikaže ne samo svoju misao, nego i stupanj afektivnosti. U tim rečenicama opažamo brži tempo, nagle stanke i ponavljanje riječi: sve to odaje veliku afektivnost. Među izražajna sredstva, koja vjerno prikazuju osjećajni dio toga odlomka, ide i *da s prezentom* mjesto *infinitiva* (*ne može od sramote da zaostaje*). Ova konstrukcija baš zato daje veliku snagu, što iza glagola *moći* dolazi obično *infinitiv*: ono, što je obično, nije izražajno, dok su najjače konstrukcije one, koje

dolaze u prilikama, koje pisac već spremi kao naročito afektivne; spremi ne-svjesno iz prijašnjeg načina izražavanja, pa se veličina pisca i sastoji u tome, da on u nekim slučajevima znade naći i ono, što nije najobičnije u jeziku, a ipak postoji u jeziku.

Kod srpskih pisaca prezenti mjesto infinitiva ne daju nikakav poseban efekt, jer Srbi mjesto *infinitiva* upotrebljavaju pretežno *da s prezentom*.

Evo jednog Begovićeva primjera, gdje *da s prezentom* ima veliku izražajnu snagu: *Ne treba da ih čitam! Ne ću da ih čitam!* (Begović: Bez trećega). To su riječi Marka u drugom činu, kad je u jakom afektu. Da je pisac upotrijebio infinitiv mjesto prezenta, njegov bi izražaj bio blijed i ne bi odgovarao afektivnom sadržaju odlomka.

I Krleža u ovom primjeru postizava naročite efekte s pomoću *da i prezenta* mjesto infinitiva: *Pod magnetom nečije etičke inteligencije ja bih još mogao da sve sperem sa sebe – – ja bih još mogao da nađem svoj raison d'être, i moj talenat mogao bi da se obrazloži, da se potvrdi, ja bih mogao da radim, da stvaram, da ozdravim – da izađem iz toga* (Krleža: Gospoda Glembajevi III. 110.). Leone je u krajnjem afektu, kontekst je afektivno veoma jak. Analiziramo li cjelokupni izražaj, opažamo, da se ponavlja zamjenica *ja*, i da je prvi dio rečenice bez veznika: afektivnost je jaka; ponavljaju se veznici *da s prezentom* mjesto *infinitiva*; cijeli je tempo ubrzan, a na koncu jaka stanka ima svrhu, da pobudi kod čitaoca radoznavo iščekivanje. Nema nikakove sumnje, da je Krleža ovim *prezentima* mjesto *infinitiva* dao najjači izražaj svojim mislima. Ti isti prezenti ne bi davali nikakvu snagu srpskom piscu i on bi morao tražiti druga izražajna sredstva, da postigne isti stilistički efekt, što ga je Krleža postigao s pomoću *da i prezenta*.

Što vrijedi za konstrukciju, vrijedi i za riječi. Uzmimo riječi *milje* i *milošta*. One obje postoje u hrvatskom književnom jeziku. Ali one nijesu sinonimi: stilistička im je vrijednost drugačija. *Milošta* ne znači samo *milje* u običnom smislu riječi, nego i posebno ugodno raspoloženje osobe, koja govori. *Milošta* je po izražajnosti jača od *milja*. Evo jednog primjera iz Budaka: *Gdjekada ga, posve iznimno, samo još njegova majka zove Lukicom, tako: od milošte i dragosti* (Budak: Ognjište I. 38.). Draga Lukanova također upotrebljava riječ *Lukica*. Da ta riječ ima u istinu posebnu nježnost i privlačivost za Anicu, to pokazuje najbolje oblik *Lukica*, koji ima jaču osjećajnu vrijednost nego *Luka*. Nema dakle sumnje, da riječ *milošta* u navedenoj rečenici ima stilističku vrijednost. Srpski pisac ne može njome postići veliku izražajnost, jer za njega ne postoji gore navedena razlika između *milja* i *milošte*.

Ako nađemo u hrvatskoj knjizi *v* umjesto književnoga *h*, onda znamo, da pisac želi postići stilistički efekt: on hoće da označi neki milieu, da prikaže vjerno pokrajinu ili da nam dade dojam familijarnosti. Tako na primjer Budak:

Jadno mi blago! – Odgovori Ika. *Nemam s u v e špice za loženje* (Budak: Ognjište, I. str. 52-53.). Oblik “suve” ima svoj stilistički efekt: pisac ga je stavio u usta jednom licu iz romana, i na taj je način izražajnije i vjernije razvio radnju u tome odlomku. Naprotiv u idućem Lazarevićevu primjeru glas “v” nema nikakva efekta: *Zatvore se u veliku sobu, upale po nekoliko sveća, zveči dukat, puši se d u v a n, klizi karta.* (Lazarević: Izabrane pripovijetke. Matica Hrvatska 1914., str. 47.). Oblik *duvan* za Srbe je književna riječ i ne daje u tome kontekstu nikakvu stilističku snagu. Onaj, koji bi shvatio izražajnu vrijednost oblika “davana”, kao da je kod hrvatskoga pisca, taj bi loše interpretirao Lazarevića. Bitno je naime znati, kad analiziramo književno djelo, da li riječ ima s gledišta osjećaja indiferentnu vrijednost (kao kod Lazarevića *duvan*) ili se njom želi postignuti stilistički efekt (kao kod Budaka “suve”). Evo i oblika *suve* iz srpske knjige: *A i ko bi vidio tu mladost čija je svežina ustupila mesto umoru i bedi izgnanstva, pored ove suve i grube prilike, pomislio bi da se priroda prevarila* (J. Marković). U toj rečenici oblik *suve* ima čisto intelektualističko značenje, bez ikakve primjese familijarnosti i provincijalizma, i ne može se ni govoriti o stilističkoj vrijednosti toga oblika. Dakle isti oblik kao kod Budaka, a stilistički efekt sasvim različit! Evo oblika *suv* u čisto naučnom djelu: *Jedna je suva, indiferentna rudna visija* (V. Ivanović: Prijevod Hegelove Filozofije istorije i filozofije prava, str. 19.-20.).

Osobite stilističke efekte izvode u hrvatskom književnom jeziku riječi, koje se samo u nekim glasovima razlikuju od srpskih, kao na pr.: *sveštenik, opšti*. Ako koji Hrvat upotrijebi riječ *opšti, sveštenik*, on želi dati svojoj rečenici poseban kolorit: ili stavlja događaj u srpski mileu, ili karakterizira nekog srbofila. Tako onim istim riječima, koje Srbima zvuče naravno, koje srpski jezični osjećaj prima ravnodušno, tim istim riječima Hrvat postizava stilističke efekte.

O stilističkim efektima, koje postizavaju srpski i hrvatski pisci upotrebom riječi, koje su po glasovima iste, ali po značenju različne, suvišno je govoriti. Jer ako *odojče* znači u srpskom *dojenče*, a u hrvatskom *mlado svinjče*, možemo jedva zamisliti, kakve sve različite stilističke varijante mogu dati takve riječi. Promislimo, kakv bi stilistički efekt dala ova rečenica, da ju je hrvatski pisac napisao: *Deda je uzeo odojče, poljubio ga, izjavio da je zlatno i milo ... tepao kao što čine dadilje* (J. Marković). U toj srpskoj rečenici riječ *odojče* znači *dojenče*, i srpski je pisac postigao isti stilistički efekt, kao da je neki Hrvat upotrijebio riječ *dojenče*. Ali da je koji Hrvat napisao tu rečenicu, onda bi riječ *odojče* imala silan stilistički efekt: izražavala bi komiku, grotesku i ostavljala bi dubok dojam.

S izrazom *tečno đubre* mi izazivamo komični efekt, a Srbima taj izraz ima isti stilistički efekt, kao kad Hrvati kažu: *gnojnica*. Ako neki Hrvat upotrijebi riječ *svirep* u izrazu *svirep zločin*, on je posuđuje iz srpskog književnog rječ-

nika ne samo zato, da tome izrazu dade značenje srpsko, nego mu on dodaje i sve attribute podlog i razbojničkog zločina. Ako neki Hrvat upotrijebi riječ *svirep*, ona ne postaje hrvatska književna riječ, ali nije ni srpska, jer joj onaj Hrvat daje takvu stilističku vrijednost, kakvu ona nema za Srbina. Slično je i kod riječi *podvala*, koju Hrvat shvaća kao oličenje najgoreg nepoštenja. Hrvati ne mogu tu riječ izraziti na hrvatskom književnom jeziku, jer ne postoji u našem rječniku ni jedna riječ, koja bi potpuno odgovarala srpskoj. Čini se, dakle, da u bolja stara vremena nismo poznavali ni pojam podvale. A kad primimo novi pojam, onda riječi, kao nosiocu toga pojma pridajemo i one attribute, koje ona nema ni u zemlji, odakle je k nama došla. Slično je sa svima riječima, koje primamo iz druge jezične sfere. Zar se ne čini mnogim Hrvatima, da izrazi *izvinite*, *prijatno* sadržavaju nešto više od *oprostite* i *dobar tek*? Tako mnoge srpske riječi imaju kod Srba osjećajno indiferentno značenje, a kad je Hrvat prvi put upotrijebi, on misli, da je svojim mislima dao posebnu snagu; to je zato, jer mu je ta riječ neobična, jer ona ne postoji u hrvatskom književnom jeziku. A sve, što je novo, čini nam se, da je izražajnije. I ta činjenica, koja je rijetka kod onih Hrvata, koji poznaju svoj književni jezik, pokazuje, koliko se s gledišta stilistike hrvatski književni jezik razlikuje od srpskoga.

O stilističkim razlikama moglo bi se mnogo govoriti, jer svaka riječ daje posebne efekte. U rječniku razlika između srpskog i hrvatskog književnog jezika nalaze se tisuće riječi, koje imaju različita značenja u tim jezicima. A s gledišta stilistike njihove su razlike još brojnije. Kadgod govorimo ili pišemo, izražavamo misao i osjećamo stajalište prema toj misli. Misao dobiva svoju posebnu izražajnost: ta izražajnost spada u stilistiku, pa prema tome sve riječi i konstrukcije, koje nijesu iste u hrvatskom i srpskom jeziku, izvode i različite stilističke efekte.

V. Razlike u riječima.

Razlike u značenju i upotrebi riječi svakako su brojnije od svih drugih razlika, koje nalazimo, kad proučavamo hrvatski i srpski književni jezik. Sve će se te razlike najbolje vidjeti u rječniku, koji sačinjava drugi dio ove knjige. Ovdje ćemo samo naznačiti, u kojem pravcu idu semantičke razlike između srpskog i hrvatskog književnog jezika.

Kad govorimo o riječima, moramo se također osloboditi povijesti. *Vbš* daje i srpsku riječ *vaš* i hrvatsku *uš*, ali takve riječi idu u dva različita književna jezika, jer se one poklapaju u logičnom i osjećajnom sadržaju. Slično je s riječima tipa *Helen* i *Jelin*, *Betlehem* i *Vitlejem*. Sve te riječi, ako i imaju isti filološki izvor, spadaju u dva različita književna jezika, jer Hrvat osjeća svojim i upotrebljava riječi: *uš*, *Helen*, *Betlehem*, dok u srpsku književnu praksu idu riječi: *vaš*, *Jelin*, *Vitlejem*.

U drugu skupinu razlika idu riječi, koje se uopće ne upotrebljavaju u hrvat-

skom književnom jeziku, a ne možemo govoriti o povijesnoj istovjetnosti kao kod riječi prve skupine. Zapravo nema razlike između ove skupine i prve, ali smo stavili u posebnu skupinu riječi s istom osnovom, da još bolje uočimo, kako povijest jezika nije bitan uvjet za postojanje nekoga književnog jezika.

U drugu skupinu stavljamo dakle riječi kao: *isledovati, ljubopitstvo, krvo-liptenje*, i sl. Evo na pr. jedne rečenice iz neke srpske školske knjige, gdje nema gotovo ni jedne hrvatske književne riječi: *Pređe zemlja bejaše gasna lopta da se docnije preobradi u tečnu*. Nešto slično imamo u ovoj rečenici: *Putujem za Zagreb. Sešću u kola treće klase šetnog voza, ali ću kod prvog ukrštanja da se skinem i da presednem u naredni putnički voz*.

Tu skupinu riječi karakteriziraju dvije suprotne tendencije u srpskom književnom jeziku. Dok s jedne strane Srbi veoma često upotrebljavaju strane riječi kao: *efikasan, velosiped, mašina* i t. d., s druge strane doslovno prevode ili stvaraju nove riječi: *tačka gledišta* (point de vue), *zapožariti* (od požar).

U treću skupinu možemo staviti riječi, koje se razlikuju samo po sufiksu ili prefiksu. Na pr. srpski: *uputstvo, punomoćstvo, definisati, brbljiv, otpozdraviti*, hrvatski: *uputa, punomoć, definirati, brbljav, odzdraviti*.

U četvrtu skupinu razlika idu riječi sa sufiksom, koji i Hrvati poznaju, ali je vrijednost toga sufiksa različna. Primjeri: *ljubičica, kokoška*. Po značenju te riječi odgovaraju hrvatskim riječima bez deminutivnog sufiksa: *ljubica, kokoš*.

U petu skupinu idu riječi, koje postoje u srpskom i hrvatskom književnom jeziku, ali je njihovo značenje različno. U tu skupinu idu srpske riječi tipa: *čas, odojče*. Ove su razlike važne zato, jer se vidi, kako dva različna naroda mogu dati dva sasvim suprotna značenja istoj glasovnoj skupini. Tako na pr. *raspuštenica* znači u srpskom književnom jeziku *rastavljena žena*. Pokušajmo hrvatskoj majci, koja nosi dijete u naručaju reći "*lijepo li je to vaše odojče*", vidjet ćemo, kako će ta žena sve prije shvatiti i osjetiti, nego da bi to značilo *dojenče*. Tu hrvatski jezični osjećaj i praksa kažu, da je *odojče mlado svinjče*, a za srpski jezični osjećaj *odojče* znači *dojenče*. Razlika je upravo groteskne naravi. *Igrati* kod Srba znači *plesati*, a *igra* znači *ples*; Hrvat ne može uzeti riječ *tečnost* u smislu *tekućine*. Takovo je značenje kod Srba obično, pa oni mogu sasvim pravilno reći: *tečno đubre*.

U šestu skupinu možemo staviti riječi, koje poznaje i hrvatski i srpski književni jezik, ali je relativna upotreba različita. U ovu skupinu idu riječi tipa: *defile, kapital*, koje i Hrvati često upotrebljavaju, ali Hrvati isto tako upotrebljavaju *mimohod* i *glavnica*, koje Srbi ili uopće ne upotrebljavaju, ili mnogo rjeđe nego strane riječi.

U sedmu skupinu idu riječi, koje Hrvati upotrebljavaju u svome književnom jeziku, a Srbi ih smatraju dijalektalnim riječima, ili ih uopće ne poznaju. Te riječi najbolje osvijetljaju dva različna puta, kojim idu hrvatski i srpski knji-

ževni jezik, a važne su isto tako kao i "srbizmi" da se vidi razlika između srpskog i hrvatskog književnog jezika. S jedne strane "srbizmi", koji se nalaze u rječniku, u drugom dijelu ove knjige, a s druge strane "kroatizmi", koje ćemo sada nabrojiti, jasno dokazuju, da hrvatski i srpski književni jezik imaju različna izražajna sredstva. Evo abecednim redom jednog dijela riječi, koje isključivo pripadaju hrvatskom književnom jeziku:

(...)*

VI. Jezične navike.

Ima razlika, koje ne možemo staviti ni u fonetiku, ni u morfologiju, ni u sintaksu, a ipak značajno obilježavaju srpski i hrvatski književni jezik. Radi se često o istim riječima, a o različnom poretku; koji put tek jedna riječ određuje, da li izraz spada u hrvatsku ili srpsku književnu praksu. Tako: 1. Srbi ne upotrebljavaju isti alfabet kao mi. Oni imaju ćirilsku azbuku, a mi latinski alfabet. Kad izgovaraju pojedina abecedna slova, i onda se opažaju razlike: mi dodajemo konzonantima vokal *e*, *a*, dok Srbi izgovaraju samo konzonant. Tako Hrvati vele: *a*, *be*, *ce*, *ka*, itd., a Srbi *a*, *b*, *c*, *k*. Napose je nezgodno, kad naši suci navode zakone, na pr.: § 313, točka *v*, znači: § 313, točka *c*. Hrvati se teško snalaze u takvom navođenju zakona.

2. Srbi poznaju riječ *kralj* kao i Hrvati, ali za Davida vele: *car David*, a Hrvati kažu: *kralj David*. Poznaju i riječ *kraljevstvo*, ali vele: *carstvo nebesno*, a Hrvati kažu: *kraljevstvo nebesko*.

3. Srbi pišu ovako datum:

(lijevo dolje ili u službenim spisima lijevo gore)

10 juna 1940 god. u Zagrebu (ili):

10-VI-1940 g.

Zagreb.

Naprotiv Hrvati ovako pišu:

(desno gore ili lijevo dolje) Zagreb, (dne) 10. lipnja 1940. (ili): Zagreb, 10./VI. 1940.

Srbi nemaju isti način pisanja kao Hrvati kad se radi o pisanju novčanih iznosa. Tako Srbi: *dinara (4000,-) četiri hiljade*, a Hrvati: *dinara 4000.- (četiri tisuće)*. Ili Srbi: *tri dinara i 15%*, a Hrvati: *tri dinara i $\frac{15}{100}$ (= para)*.

4. Kad Srbi hoće naznačiti, da nešto ide u dvije godine, onda ovako pišu: školska 1940/41 godina. budžet 1940/41 godine. Hrvati stavljaju riječ "godina"

* Tu autor abecednim redom navodi 549 riječi koje su svojina samo hrvatskoga književnoga jezika kao što su abeceda, banski stol, cesta, časna sestra, ćudoređe, dalekozor, fratar, himba, ini, jamačno, kalež, latica, ljepenka, magnetska silnica, nadarbina, obrt, papiga, rabljeni, samobitni, šalica, tajnički, učinak, vapno, zahirivati, žbuka ... da spomenemo samo prve riječi svakoga slova.

i sl. ispred broja: školska godina 1940./41., proračun za godinu 1940./41.

5. Srbi vele: *marta meseca ...*, a Hrvati kažu: *mjeseca ožujka ...*

6. Srbi kažu: dana toga i toga, a Hrvati: dne.

7. Kao skraćeni oblik od doktor, Srbi imaju: *D-r*, a Hrvati: *dr.*, a samo na početku *Dr.* Skraćeni oblik od *gospođa* i *gospođica* kod Srba je: *g-đa, g-đica*; Hrvati upotrebljavaju kratice: *gđa, gđica*.

8. Srbi pišu *itd., tj.*, a Hrvati *i t. d., t. j.*

9. Srbi uvijek upotrebljavaju naslov *gospodin*, čak i kad se radi o poznatim osobama. *Gospodin* dolazi uvijek ispred imena: *inž. agron. g. Petrović; ministar prosvete g. N., sastanak g. Hitlera sa g. Mussolinijem; obrazovana vlada maršala g. Petena*.

10. Srbi stavljaju između imena i prezimena početno slovo očeva imena: *Petar J. Petrović*.

11. Kad Srbi upotrebljavaju muški i ženski rod od istoga pojma, onda često u ženskom rodu ne ponavljaju cijelu imenicu. Tako oni pišu: *učenici-ce, učitelji-ce*. Hrvati pišu: *učenici i učenice, učitelji i učiteljice*.

Ovih sam nekoliko razlika nabrojio zato, da se vidi, kako hrvatski i srpski književni jezik prave posebnu cjelinu i izvan jezičnih sredstava. Ako u jezične navike ubrojimo i pravopis (na pr.: plešću, rašće), a napose interpunkciju, onda nam razlike u jezičnim navikama postaju još karakterističnije. Razlike u navikama pokazuju također, da su na strukturu jednog i drugog književnog jezika utjecali različiti uzori, u koje su se Srbi i Hrvati ugledali tokom svoje povijesti. Navike, kao jezične osobitosti izvan izravnih jezičnih sredstava, dolaze zato do izražaja, jer ulaze skladno u dvije različite cjeline, koje se napose razlikuju u jezičnim izražajnim sredstvima (glasovi, oblici, sintaksa, riječi, stil i stilistika.).

Zaključak

Sve, što smo dosada rekli, kao i rječnik razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika, koji se nalazi u drugom dijelu ove knjige, očito pokazuju, da Hrvati imaju veliko rječničko blago, mnogo fonetskih, morfoloških, sintaktičkih, stilskih i stilističkih osobina, koje smatraju i osjećaju vlasništvom hrvatskog književnog jezika. Socijalni, književni, kulturni i jezični razvitak stvorili su izražajna sredstva, koja u svakoj cjelini kod jednoga i drugog naroda prave posebno jedinstvo i posebnu cjelinu. Jezični je osjećaj prema toj tvorevini veoma osjetljiv i odbija kao strano sve, što nije u skladu s tim osjećajem ili, kako se to popularno kaže, s duhom jezika. Svaka povreda u tom pravcu znači nasilno mijenjanje jezičnih navika i jezičnog osjećaja, a jezični se osjećaj i književna praksa ne mogu umjetno mijenjati, jer po njima jezik živi i bez njih ni jezika ne bi bilo.

Naša je dužnost, da čuvamo svoj književni jezik, kao što bi i Srbi morali uvidjeti, da književnoga jezika nema, gdje se za istu logičku i stilističku vrijed-

nost uzimaju dvije ili tri riječi: u istom književnom jeziku ne mogu postojati *uš* i *vaš*, *bubnjić* i *dobošić*, *odojče* (u smislu *dojenče*) i *dojenče*. Socijalni i umjetnički momenti traže, da se jedna izbaci iz književnog jezika, ili da se stavi svaka od njih u različiti književni jezik. Dosada nitko nije ništa dekretirao. Jezik se razvijao i kod Hrvata i kod Srba svojim naravnim putem, dobio je svoje pisane spomenike, i sada se više ne može ništa dekretirati. Svaka promjena u tome pogledu bila bi smiješna i unaprijed osuđena na neuspjeh. U našem konkretnom slučaju i psihološki moment ima važnu ulogu. Iza 1918. Hrvati osjećaju stranom svaku riječ koja dolazi iz Beograda. Protiv toga se nije moglo ništa učiniti, jer psihologija neprestano vrši svoj utjecaj u razvoju jezika. Talijani su za vrijeme sankcija neobično pazili, da im se koja engleska riječ ne uvuče u rječnik. Njihov jezični osjećaj oštro je reagirao na svaku noviju tuđicu engleskog izvora. I što više narod sudjeluje u zajedničkoj borbi, to se jače osjećaju suprotnosti u jeziku, koje dolaze s protivničke strane. Mnoge riječi, koje su Hrvati ravnodušno primali iz Beograda do 1918., postale su nam kasnije simbolom majorizacije, i narod ih je osjećao tuđima. Istina je, da smo se na mnoge takve riječi tokom vremena priučili, napose u školi i preko javne uprave. Ali hrvatski jezični osjećaj dolazio je i dolazi najjače do izražaja baš u borbi protiv srpskih riječi, srpskih oblika i srpskog stila. Kad Hrvati ne bi imali svoj vlastiti književni jezik, onda ne bi postojao ni hrvatski jezični osjećaj, onda ne bi osjećali, da su mnoga srpska jezična sredstva u suprotnosti s duhom hrvatskoga jezika.

Sažetak

Petar Guberina, sveuč. prof. u m.

UDK 800.853:808.62, znanstveni članak.

primljen i prihvaćen za tisak 29. travnja 1997.

Why Is It Possible to Speak of a Separate Croatian Language?

For reasons of its topicality and the good solutions offered, we are reprinting the "Treatise on Standard Croatian" by Petar Guberina, published in 1940 in his book, co-authored by Kruno Krstić, *Differences Between Standard Croatian and Serbian*. Using F. de Saussure's structuralist and Ch. Bally's stylistic methods, the author argues the autonomy of Standard Croatian. He emphasizes that, in evaluating standard-language phenomena, the various levels should be respected approaching the phenomena from synchronic, standard-language and stylistic viewpoints. Diachrony, dialectology and any other standard language, however close, must be disregarded. Since language practice can use the units from various systems, the author underlines the importance of the stylistic values of such phenomena. Frequently, a stylistic system does not produce identical stylistic values, which makes the stylistic level exceptionally important, a fact often neglected thus far.